

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra Sociální práce

Veronika Burešová

Analýza služeb pro pěstouny v Praze

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Veronika Burešová**

Vedoucí práce: **PhDr. Hana Pazlarová, PhD.**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

BUREŠOVÁ, Veronika. *Analýza služeb pro pěstouny v Praze*. Praha: Karlova Univerzita, Filozofická fakulta, Katedra Sociální práce, 2010. 87 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Hana Pazlarová, PhD.

Anotace

Bakalářská práce má za cíl analyzovat služby pro pěstouny v Praze. Dělí se na teoretickou a praktickou část. V teoretické části nejprve popisují specifické potřeby dětí v pěstounské péči i pěstounských rodičů, zaměřují se na aspekty výchovy přijatých dětí. Poté popisují nabídku služeb v Praze. Tu dělím na služby pro žadatele a zájemce o pěstounskou péči, pro rodiny s již přijatými dětmi a pro mládež vstupující do vlastního života. V praktické části popisují vlastní výzkumné šetření. Jednalo se o kvalitativní metodu formou polostrukturovaných rozhovorů. Na závěr jsem uvedla návrh na zlepšení nabídky služeb v Praze.

Annotation

The aim of my baccalaureate thesis is to analyze services for fosters in Prague. It is divided into two parts. In the theoretic one I firstly describe specific needs of the children in substitute care and their foster parents; I also speak about bringing up of children in foster care. Then I describe the supply of services in Prague. I speak separately about services for applicants of foster care, for already existing foster care and for youth leaving care. In the practical part I describe my own research. It is a qualitative examination made by semi-structured interview. In the end I suggested the proposal of the improvement of services in Prague.

Klíčová slova

Sociální služby, pěstounská péče, potřeby dětí v pěstounské péči, neziskové organizace, služby v Praze

Keywords

Social services, foster care, needs of the children in foster care, non profit organization, services in Prague

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 19. 7. 2010

Veronika Burešová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Haně Pazlarové, PhD., která mi poskytla cenné rady a připomínky při vypracování práce. Dále děkuji všem pěstounkám, které mi poskytly rozhovor pro moji výzkumnou sondu.

Obsah

OBSAH	6
ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. PĚSTOUNSKÁ PÉČE – VYSVĚTLENÍ POJMU	8
2. POTŘEBY PĚSTOUNŮ A JIM SVĚŘENÝCH DĚTÍ	9
2.1 VÝZNAM DĚTSTVÍ PRO FORMOVÁNÍ OSOBNOSTI ANEB CO DĚTI POTŘEBUJÍ, ABY SE DOBŘE VYVÍJELY	9
2.2 SPECIFIKA A POTŘEBY DOSPÍVAJÍCÍCH V NRP	12
2.3 POTŘEBY PĚSTOUNŮ	13
2.4 JAK REAGOVAT NA UVEDENÉ SPECIFICKÉ PROBLÉMY A POTŘEBY	15
3. SLUŽBY NABÍZENÉ PĚSTOUNSKÝM RODINÁM V PRAZE	19
3.1 SLUŽBY PRO ŽADATELE O PĚSTOUNSKOU PÉČI A POSTUP SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO PÉČE	19
3.1.1 <i>Státní instituce</i>	19
3.1.2 <i>Nestátní neziskové organizace</i>	20
3.1.3 <i>Náměty a zhodnocení</i>	21
3.2 SLUŽBY PRO PĚSTOUNY, KTERÍ JIŽ MAJÍ DÍTĚ V PÉČI	23
3.2.1 <i>Sociální poradenství</i>	23
3.2.2 <i>Rodičovské skupiny</i>	25
3.2.3 <i>Odlehčovací služby</i>	25
3.2.4 <i>Vzdělávání</i>	26
3.2.5 <i>Sociálně terapeutické služby</i>	26
3.2.7 <i>Doprovázení rodin</i>	28
3.2.8 <i>Supervize rodin</i>	29
3.2.9 <i>Vzdělávací a terapeutické víkendové a týdenní pobyty</i>	29
3.2.10 <i>Raná péče</i>	29
3.2.11 <i>Hmotná a finanční pomoc</i>	30
3.2.12 <i>Náměty a zhodnocení</i>	30
3.3 SLUŽBY PRO MLADÉ LIDI OPOUŠTĚJÍCÍ PĚSTOUNSKOU PÉČI.....	32
3.2.1 <i>Nabízené služby</i>	33
3.2.2 <i>Náměty a zhodnocení</i>	33
PRAKTICKÁ ČÁST	35
4. VÝZKUMNÁ SONDA	35
4.1 STRATEGIE A CÍL VÝZKUMU	35
4.2 METODOLOGIE	36
4.2.1 <i>Charakteristika zkoumaného souboru</i>	36
4.2.2 <i>Průběh výzkumu</i>	37
4.2.3 <i>Technika analýzy dat</i>	37
4.3 INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT.....	37
4.4 CELKOVÝ ZÁVĚR VÝZKUMU.....	42
5. NÁVRHY NA ZLEPŠENÍ SLUŽEB V PRAZE	44
5.1 NÁMĚTY NA ZMĚNU SYSTÉMU A ZAVEDENÍ NOVÝCH SLUŽEB	44
5.2 REAKCE STÁTU NA NABÍDKU SLUŽEB NEJEN V PRAZE	46
ZÁVĚR	47
ZDROJE	49
LITERATURA	49
ZÁKONY.....	50
INTERNETOVÉ STRÁNKY	50
SEZNAM PŘÍLOH	53
PŘÍLOHY	54

Úvod

Úmluva o právech dítěte říká, že „v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí děti vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění“ (Preamble). Pokud tedy dítě nemůže vyrůstat ve své původní rodině, je lépe dát přednost náhradní rodině před ústavní péčí. Náhradní rodiny však musí být ve výchově přijatých dětí podporovány. Stát a občanská společnost by tedy měly takovouto podporu zajistit.

Na základě těchto skutečností si pokládám otázku, zda je pěstounská péče (jako jedna z forem náhradní rodinné péče) dostatečně podporována. Na tuto otázku se snaží tato práce odpovědět. Protože však není v mé moci se zabývat situací v celé České republice, omezila jsem se pouze na zkoumání podpory pěstounů v Praze.

Má práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V první části, teoretické, vycházím z vymezení potřeb dětí v náhradní péči a pěstounských rodičů. Poté popisuji služby, které jsem si pro přehlednost rozdělila do tří skupin: na služby poskytované žadatelům, dále na služby určené rodinám s již přijatými dětmi a na služby následné péče určené mladým dospělým, kteří z pěstounské péče odcházejí. Každou z těchto částí poté hodnotím z hlediska toho, zda adekvátně odpovídají na výše popsané potřeby. Hodnocení služeb doplňuji informací, jak se k systému pěstounské péče staví stát a Magistrát Prahy.

Praktická část má za úkol zjistit, jak se na nabídku služeb dívají samotní pěstouni. Jejich pohled zjišťuji pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Výsledky jsou zpracovány podle základních výzkumných otázek.

Poslední kapitola se věnuje celkovému zhodnocení teoretické i praktické části a snaží se přinést náměty na zlepšení.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Pěstounská péče – vysvětlení pojmu

Pěstounská péče je právně zakotvena v zákoně o rodině. Jedná se o druh státem garantované rodinné péče. §45a zákona o rodině říká, že „soud může svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě“ (pěstounovi) nebo do společné péče obou manželů. Úmluva o právech dítěte říká, že je-li dítě do pěstounské péče svěřeno ve věku, kdy je schopno situaci samo posoudit, mělo by se zajistit také jeho vyjádření. Pěstounskou péčí nevzniká příbuzenský vztah dítěte s pěstouny, ani jejich příbuznými. Přesto se tyto vztahy neformálně vytvářejí a udržují. Pěstounská péče končí po dosažení dospělosti, v zákonem vymezených případech i později.

Pěstouni mají povinnost o dítě osobně pečovat, ale zastupovat dítě a starat se o jeho záležitosti mohou jen v běžných věcech, protože zákonným zástupcem je nadále biologický rodič či jiná osoba určená soudem. (Např. při vyřizování cestovního pasu je potřeba jeho souhlas.)

Pěstouni nemají k přijatému dítěti vyživovací povinnost. Pěstoun od státu dostává příspěvek na dítě, odměnu za výkon pěstounské péče a některé další dávky. Podrobnosti stanovuje Zákon o státní sociální podpoře.

Rozlišujeme 2 typy pěstounské péče: individuální (probíhá v běžném rodinném prostředí) a skupinovou (probíhá ve zvláštních zařízeních nebo v SOS dětských vesničkách), která je definovaná v Zákoně o sociálně-právní ochraně dětí.

V poslední době se odlišuje pěstounská péče vykonávaná prarodiči, případně jinými příbuznými, na rozdíl od péče nepříbuzných osob neboli pěstounství klasického. Toto rozdělení není definované zákonem, ale vyplynulo z praxe. Gabriel (2008) uvádí, že v posledních letech tvoří příbuzenská pěstounská péče více než polovinu případů.

Cílem pěstounské péče je poskytnout dětem náhradní rodinné prostředí, jestliže:

- a) nemohou dlouhodobě vyrůstat v prostředí vlastní rodiny
- b) ústavní péče narušuje nebo ohrožuje jejich vývoj
- c) nemohou být svěřeny do osvojení

Nejčastějšími důvody, které zabraňují osvojení, jsou zdravotní postižení, psychomotorické potíže, vyšší věk, sourozenecká skupina, příslušnost k jinému etniku. Patří sem i děti, které nemohou být osvojeny z právních důvodů, nejčastěji kvůli nesouhlasu rodičů (Matějček, 1999).

2. Potřeby pěstounů a jim svěřených dětí

Abych mohla dobře zhodnotit služby pro pěstouny, musím vědět, co cílová skupina potřebuje. Pěstounské rodiny se v mnohém liší od těch biologických. Budu se jednotlivě zabývat potřebami dětí, dospívajících a pěstounských rodičů. V závěru nastíním, jak by měly služby na tyto potřeby reagovat.

2.1 Význam dětství pro formování osobnosti aneb co děti potřebují, aby se dobře vyvíjely

Osobnost se ve všech svých rysech utváří v dětství a dospívání. Za klíčové období jsou považována celá předškolní léta. Proč je dětství tak důležité?

Dětství je věk, kdy jsme schopni se učit velmi rychle. Stává se, že i jediná zkušenost ovlivní naše chování či prožívání na dlouhou dobu. To platí hlavně v případě negativních (traumatických) zážitků. Děti jsou negativními situacemi zranitelnější z části i proto, že si je ještě neumí rozumově vysvětlit a vytváří si kolem nich mnoho představ (Vymětal, 2004).

Lidská osobnost se formuje hlavně na základě vztahů s ostatními lidmi. V prvních měsících života bývá vztah navazován hlavně s matkou, protože ta tráví s dítětem nejvíce času. Mezi prvními, kdo zkoumali důležitost vztahu matky a dítěte byli americká psycholožka Mary Ainsworth a britský lékař J. Bowlby. Svou práci nazvali Teorie vazby. Jedná se o psychologickou teorii, která se zabývá vztahy mezi lidmi, a to zejména tím, jak se vztahy vytváří a co je pozitivně či negativně ovlivňuje (Hašto, 2005). Ti rozlišili čtyři typy vazeb, a to:

- **Bezpečné připoutání** - Jedná se o dítě, které má vytvořenou bezpečnou vztahovou vazbu, což vytváří optimální start do života.
- **Nejistě – vyhýbavé připoutání** - objevuje se, když se matky chovají ke svým dětem odmítavě. Děti jsou pak nepřátelské i vůči ostatním.
- **Nejistě – ambivalentní připoutání** – matka se chová k dítěti podle své nálady, dítě je tak velmi úzkostné, protože nikdy neví, co může čekat.

- **Dezorganizované připoutání** - je nejméně časté. Děti se nechovají přirozeně, jsou strnulé nebo provádějí stereotypní pohyby. Jsou raději sami, nevyhledávají tělesný kontakt s matkou.

Děti vyrůstající v ústavní péči nebo v nefungující rodině často buď nemají možnost navázat s někým trvalý vztah, nebo vztah navážou patologicky. Aby se dítě vyvíjelo dobře, je potřeba navázat bezpečnou vazbu. Pokud se mu tato možnost nenaskytne hned od narození, může navázat kvalitní vztah v náhradní rodině.

Na práci Bowlbyho a Ainswothové později navázali čeští psychologové Zdeněk Matějček a Josef Langmeier. Zabývali se uspokojováním psychických potřeb dětí a psychickou deprivací, tedy jejich neuspokojováním.

Psychická deprivace bývá někdy nazývána strádání, nedostatek mateřské lásky. Tato situace může vzniknout buď proto, že děti vyrůstaly v ústavním zařízení nebo že měly neempatické a citově chladné rodiče. Jejich raná zkušenost se světem je negativní a bylo prokázáno, že je to může ovlivnit na celý život (Vymětal, 2004).

Definice Langmeiera a Matějčka (1974, s. 38): „Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní psychické potřeby v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu.“

Psychická deprivace je tedy vážné narušení psychického vývoje a může se projevit v celé struktuře osobnosti, v chování, v sociálním začlenění, v postojích, v hierarchii hodnot. V dětství se může projevit v problémech s řečí, se zvládáním školních povinností. Deprivované děti také často hůře prospívají i po zdravotní stránce. V dospělosti jsou tito jedinci vztahově nestálí, jejich prožívání je povrchní. To pak způsobuje nemalé problémy, hlavně při navazování vztahů a výchově vlastních dětí (Vymětal, 2004).

Zjišťování míry deprivace u dětí přicházejících do pěstounských rodin by podle Koluchové (1992) mělo probíhat multidisciplinárně. Základem je osobní anamnéza, která by měla být sestavena z co nejvíce možných zdrojů: zpráv pediatrů, učitelů, vychovatelů, sociálních pracovníků... Problémem je nedostatek těchto informací nebo špatné závěry při jejich hodnocení. Vyšetření je dobré opakovat, aby byla zachycena dynamika vývoje, z čehož pak můžeme vyvodit, nakolik je dítě schopné se s deprivacním poškozením vyrovnat.

Nyní se naskýtá otázka, zda je možné deprivované děti zase napravit. Jarmila Koluchová (1992) se mezi lety 1970 – 1980 zúčastnila výzkumu dětí v PP zaměřeném, mimo jiné, na možnosti a míru napravení deprivovaných dětí. Bylo zjištěno, že napravení je možné u velkého procenta deprivovaných dětí a závisí především na kvalitě náhradní rodiny.

Langmeier definoval čtyři základní psychické potřeby dětí. Odvodil je ze svých zkušeností a ze studií dětí vyrůstajících v kolektivních zařízeních mimo vlastní rodinu nebo i ve vlastních rodinách, které však svou funkci neplnily. Je to jakási obdoba potřeb biologických, které jsou potřeba k přežití. Tyto potřeby jsou důležité, aby se byl jedinec schopen řádně zařadit do společnosti a fungovat v ní. Poslední potřebu přidal Prof. Matějček. Jsou také seřazeny od té nejobecnější a nejzákladnější (Matějček, 1999).

1. Potřeba stimulace

Potřeba stimulace znamená náležitý přívod podnětů v dostatečném množství, kvalitě a proměnlivosti. Uspokojení této potřeby vede organismus k aktivitě.

Předpokládá se, že kožní stimulace (třeba i jen pouhé zvednutí a zase vrácení kojence do postýlky) představuje mírný „stresor“. Děje-li se v časném věku, navozuje schopnost účinně reagovat na zátěž později v životě.

2. Potřeba smysluplného světa

Pokud se mají z jednotlivých podnětů stát poznatky a zkušenosti, musí být v těchto podnětech nějaký řád, smysl. Uspokojení této potřeby umožňuje dítěti učit se, nabývat zkušenosti, přizpůsobovat se životním podmínkám, osvojovat si účelně pracovní postupy a strategie společenského chování.

3. Potřeba životní jistoty

Uspokojení této potřeby zbavuje člověka úzkosti, dodává mu pocit bezpečí, umožňuje mu bezpečně poznávat a pracovat. Je naplňována především v mezilidských citlivých vztazích.

4. Potřeba pozitivní identity

Tato potřeba vyžaduje pozitivní přijetí sama sebe, poznání svého vlastního já a své společenské hodnoty. Opakem identity je anonymita. Patříčná sebeúcta i přiměřené sebevědomí jsou podmínkou uspokojivého zařazení do společnosti.

5. Potřeba otevřené budoucnosti

Každé dítě (i dospělý člověk) potřebuje naději a životní perspektivu. Umožňuje uspokojivé prožívání osobního běhu života. Ztráta životní perspektivy (=uzavřená budoucnost) vede k pocitům zoufalství.

2.2 Specifika a potřeby dospívajících v NRP

Dospívání je jedno z nejbouřlivějších období lidského života, je to přechod mezi dětstvím a dospělostí. Dá zabrat i rodičům vlastních dětí, natož pak těch přijatých. Nyní se zaměřím na některé obtížné situace, se kterými se dospívající setkávají a co jim může pomoci při jejich řešení.

Protože dospívání je také označováno jako období hledání identity, vlastních kořenů, zabývají se přijatí teenageři svou biologickou rodinou. Poznat svou pravou rodinu je velmi silná touha hlavně u těch dětí, se kterými se o jejich minulosti moc nemluvilo. Ovšem i děti, které mají o svém původu už nějaký obrázek, často začínají pátrat znovu (Frantíková, 2008). Během dospívání lidé často kriticky zkoumají své rodiče, vidí na nich spoustu chyb a v žádném případě nechtějí žít v dospělosti jako oni. U dětí v náhradních rodinách se k tomu přidává to, že si své původní rodiče idealizují: „vy mi nechcete dovolit to a to, moji praví rodiče by byli určitě hodnější“. Pro pěstouny je pak těžké udržet děti v určitých hranicích a při tom je přesvědčit, že je mají stále rádi. Proto je dobré, pokud pěstouni s přijatým dítětem o jeho vlastních rodičích mluví a pokud je to možné, seznámí ho s nimi. Dítě musí mít jasnou představu o své minulosti.

Během dospívání uskutečňují mladí lidé jedno důležité rozhodnutí – volbu povolání. Náhradní rodiče si mohou přát, aby si jejich dítě vybralo nějaký dobře výdělečný, prestižní obor a nejsou připraveni na to, že by ho dítě nemuselo zvládnout (Frantíková, 2008). Je potřeba, aby pěstouni neměli na přijaté děti přehnané nároky a podporovali je v tom, co mohou zvládnout.

Pro samotné dítě je v tomto věku nejdůležitější vrstevnická skupina. Některé děti však mají problémy se zapojit do kolektivu, buď trpí pocity méněcennosti, jsou nesmělé (jako důsledek traumatického dětství) nebo mají naučeny špatné vzorce chování, takže se jim nedaří získat dobré kamarády a dokážou se uplatnit jen v partách se sklony k patologickému chování. Rodiče mohou přijaté dítě podporovat v hledání nových kamarádů, nabízet mu různé způsoby, jak trávit volný čas, nalézt mu psychologickou pomoc zaměřenou na navazování vztahů s vrstevníky.

Kromě přátel adolescenti navazují partnerské vztahy. Jak jsem již uváděla výše, partnerský vztah hodně ovlivňuje skutečnost, jaký vztah jsme měli ke svým rodičům (či náhradním vychovatelům) v prvních letech našeho života. Proto mají přijaté děti často problémy navazovat vztah s opačným pohlavím. Kromě toho musí řešit otázku, kdy a jak svému protějšku říci, že jsou adoptovaní (nebo v pěstounské péči). Mohou také čelit nepochopení u partnerových rodičů (Frantíková, 2008). Je důležité, aby byli dospívající smířeni se svou rolí „přijátého“ dítěte a aby byl podporován jejich pocit sebedůvěry.

V pubertě se u přijatých dětí také častěji objevují výchovné problémy: krádeže, užívání návykových látek, záškoláctví, útěky z domova. Příčina může být opět způsobena psychickou deprivací v raném dětství, nevhodnou výchovou atd. Dospívající potřebují na jednu stranu pochopení, důvěru, ale na druhou pevně stanovené hranice a důslednost při jejich dodržování.

2.3 Potřeby pěstounů

Otázka, jaké problémy mohou řešit samotní pěstouni, byla dlouho opomíjena a domnívám se, že ani v dnešních dnech jí není věnována dostatečná pozornost. Jak dokazují výše zmíněné teorie, dítě, které se dostává do náhradní rodiny, často potřebuje velmi citlivou a trpělivou péči. Na této péči závisí, jak rychle a zda vůbec se bude umět vyrovnat se svou minulostí a začít žít plnohodnotný život. Tuto péči mají poskytnout pěstouni, z toho vyplývá, že by si měli být maximálně jisti ve svém počínání směrem k dítěti, správně chápat jeho projevy chování a umět na ně reagovat. K tomu je potřeba i jejich vnitřní vyrovnanost a dále určité vědomosti.

S pěstounskými rodiči se v tomto smyslu moc npracuje. Existuje určitá nabídka vzdělávacích kurzů a seminářů, která ale není povinná.

Pro detailnější popis tohoto problému si rozdělím pěstouny na dvě skupiny – na zástupce příbuzenské pěstounské péče a péče klasické.

Příbuzenská pěstounská péče tvoří asi polovinu celkové pěstounské péče (Gabriel, 2008). Nejčastěji se jedná o prarodiče, kteří dostanou do péče svá vnoučata. To přináší řadu problémů. Za prvé se jedná o vysoký věk. Péče o jakékoliv dítě je náročná a vyžaduje hodně energie, fyzické i duševní síly. Pěstouni – prarodiče už na výchovu dalších dětí nemusí stačit. Další věcí je věkový rozdíl. Prarodiče mohou používat výchovné metody a přístup k dítěti běžný před čtyřiceti lety. Děti vidí, že mezi výchovou svou a svých kamarádů je rozdíl a to může způsobovat konflikty. To se týká

zejména teenagerů a starších dětí. Proto by prarodiče měli být průběžně vzděláváni a podporováni. U pěstounů – prarodičů se také často setkáváme s pocity méněcennosti vyplývajících z toho, že jejich vlastní dítě selhalo, že je nedokázali vychovat správně. Tento fakt odporuje myšlence, že pěstoun by měl být vyrovnaný a se zdravou osobností, aby mohl tuto roli předávat dětem. Mimo to zde existuje riziko, že pokud prarodiče uplatňovali špatné výchovné vzorce na své děti, bude se to opakovat i u jejich vnoučat. Je důležité pěstounům prarodičům nabídnout psychoterapeutickou pomoc a zdůraznit, že využití této pomoci neznamená jejich selhání. Prarodiče mohou svěřeným vnoučatům nabídnout vztah a možnost vyrůstat v prostředí, které je jim blízké. Při výchově ale potřebují radu a podporu.

Nyní se vrátím ke druhé skupině pěstounů, tedy k té, která je tvořena nepříbuznými lidmi. Ale i ta se dá ještě rozlišit na dvě podskupiny, a to podle motivace. Za prvé se jedná o rodiče, kteří už vychovali jedno či několik svých dětí a domnívají se, že by zvládli ještě nějaké další. Tyto rodiny jsou často nábožensky zaměřené. U nich je nespornou výhodou, že už mají zkušenost s výchovou svých vlastních dětí. Jejich motivace bývá dobře nastavená. Vědí, že výchova cizího dítěte nebude jednoduchá, jsou ochotni se učit, spolupracovat s odborníky, nemají na dítě přemrštěné nároky, jsou trpěliví. Takoví rodiče většinou vyžadují vzdělávací kurzy a různé formy setkávání náhradních rodičů. Na druhou stranu je zde riziko, že pěstouni, kteří mají přílišnou snahu pomoci druhým, přecení své síly a budou stále žádat o další děti, jejichž výchovu nakonec nebudou zvládat. Této skupině pěstounů je potřeba nabídnout širokou škálu služeb. Pro tyto rodiny je zvlášť důležitá přímá pomoc v domácnosti (psaní úkolů s dětmi, volnočasové aktivity) a resipitní péče.

Poslední skupinou pěstounů jsou ti, kteří považují pěstounskou péči za to samé jako adopci. Většinou nemají vlastní dítě anebo jej mají, ale další mít nemohou. Často zkoušejí nejprve dítě osvojit, ale kvůli dlouhým čekacím dobám či naléhání úředníků či pracovníků v sociálních službách se rozhodnou pro pěstounskou péči. Tito rodiče mají často přehnané nároky na dítě, špatně se smiřují s jeho minulostí, ignorují jeho biologickou rodinu. To může vést k problémům, někdy až k navrácení dítěte zpět do ústavní výchovy. U těchto žadatelů je potřeba pracovat s jejich motivací. Zároveň je nutné, aby existoval vhodný systém výběru pěstounů, kde by bylo možné takto nastavené rodiče identifikovat a pomoci jim nalézt vhodný způsob uspokojení svých potřeb (hlavně potřeby vychovávat dítě).

Na druhou stranu jsou i rodiny, které se rozhodnou přijmout dítě do pěstounské péče, ale chtějí fungovat, jak oběžná rodina, tedy řešit si své problémy sami. Neradi se setkávají s jinými pěstounskými rodinami, odborníky si vyhledávají sami. Na druhou stranu vědí o nabídce neziskových organizací a v případě potřeby jsou připraveni se na ně obrátit. Tyto rodiny by neměly být zahlceny informacemi a pomocí, mají velkou schopnost si vše zařídit sami. Potřebují pouze dostatek literatury týkající se pěstounské péče a informace na internetu.

2.4 Jak reagovat na uvedené specifické problémy a potřeby

Do teď jsem se věnovala tomu, co řeší pěstouni navíc, na rozdíl od biologických rodičů, co dalšího řeší přijatí teenageři a na co je potřeba brát ohled při péči o malé dítě (tedy co funguje v biologické rodině automaticky a co by mohlo být opomenuto pěstounskými rodiči). Nyní bych z toho vyvodila, na co by se měly zaměřovat služby pro pěstouny, jaké programy a jak by měly být poskytovány.

Děti, které se dostávají do pěstounské péče, nejsou novorozenci, obvykle mají už několik let života za sebou. To znamená, že už mají zažitě určité, byť nevědomé, zkušenosti, které mohou být převážně negativní. Díky tomu se mohou v různých situacích chovat jinak než ostatní děti. Pěstouni by měli umět rozpoznat, co znamenají jejich projevy a citlivě reagovat na jejich potřeby. K tomu potřebují vědět, co se přesně v životě svěřených dětí stalo a jaké jsou možnosti jejich vývoje (zda jsou např. opožděné pouze z důvodu deprivace nebo kvůli vrozenému postižení). Měli by mít k dispozici zprávy pediatra, dětského psychologa, případně psychiatra, sociálního pracovníka, personálu pečujícího o dítě v ústavu, u starších dětí pedagoga, užitečné jsou i informace o biologické rodině, i když ty je obvykle velmi složité dohledat.

Když je dítě předáno do rodiny, mělo by se pracovat na tom, aby se deficity ve vývoji dítěte (jsou – li nějaké) zmírnily. Znamená to, že by rodině měla být nabídnuta pomoc různých odborníků. Speciální pedagog může navrhnout metody, jak se s dítětem připravovat do školy, psycholog navrhne terapii. Sociální pracovník pomáhá např. při kontaktování jiných odborníků, získávání potřebných informací, komunikaci s biologickou rodinou. Dále je potřeba se věnovat zmírnění následků psychické deprivace. Petr Pöthe říká, že nejlepší terapie dítěte, které utrpělo trauma, je vztah (Konference Respekt k dítěti, 25. 6. 2010). Tento vztah by měl být v prvé řadě navázán s pěstounským rodičem, nejčastěji je tímto rodičem matka. Někdy to ale není

jednoduché. Když dítě není zvyklé na pozitivní přístup, může se dospělých bát. Proto existují různé metody, jak dítěti ukázat, že ho má nový rodič opravdu rád. Je důležitá nejen nabídka metod zaměřených na podporu vztahu, ale i informování rodičů o této nabídce, vysvětlování, v jakých případech ji použít. Bylo zjištěno, že možnost nápravy deprivace závisí především na kvalitě náhradní rodiny. Aby byla rodina kvalitní, musí být perfektně připravena a i nadále podporována. Jarmila Koluchová (1992) zmiňuje studii, kterou v 60. letech provedl Švéd Bohman. Zaměřil se zkoumání faktorů ovlivňujících chování dětí v náhradní rodině. Ze svého šetření vyvodil závěr, že nejdůležitější je správné klima a nastavení v rodině, které je podmíněno hlavně dostatkem odborné pomoci a služeb, které má rodina k dispozici.

Pomocí navázání bezpečného vztahu jsou naplněny i potřeby stimulace, smysluplného světa a životní jistoty, které uvádí Langmeier (Matějček, 1999).

Potřeba identity a otevřené budoucnosti může být dobře saturována dobrým vztahem a respektem k dítěti, ovšem měla by jim být věnována zvýšená pozornost v období dospívání.

I když se dítě může z počátku vyvíjet dobře, problémy mohou nastat až v pubertě. Je potřeba, aby na to rodiče nezapomínali a aby byli připraveni požádat o pomoc, hned jak se vyskytnou případné problémy. Měly by být také nabízeny programy pro samotné teenagery. Představuji si například různé komunity mládeže, sebezkušenostní výcviky atd. Otevřená budoucnost souvisí s tím, co bude dítě dělat, až mu pěstounská péče skončí, tedy dosažením 18 let nebo později ukončením školy. Některé rodiny se mohou o mladého člověka starat dále a pomoci mu vstoupit do samostatného života. Pokud to ale z nějakého důvodu není možné, je potřeba, aby mu s tím pomohl někdo jiný. To znamená zajistit fungování startovacích bytů, poradenství pro tyto lidi, pomoc s hledáním zaměstnání. Děti vyrůstající v náhradní rodině se nacházejí při odchodu v lepší situaci, než děti z dětských domovů, při nejmenším se mají na koho obrátit, mají zážitek fungujícího vztahu. Ovšem kvůli nízkému vzdělání, špatným povahovým vlastnostem mohou mít problémy s pracovním uplatněním. Proto by se pozornost v tomto směru měla věnovat i jim.

Co se týká pěstounských rodičů, v první řadě je potřeba provést odpovědný výběr. Věřím, že existuje plno lidí, kteří by byli schopni dobře vychovat dítě. Ovšem výchovu dítěte s poruchami chování, které prožilo nějaké trauma atd., by zvládnout nemuseli.

Předpoklady optimální funkčnosti pěstounské rodiny, ke kterým by mělo být přihlíženo při výběru náhradních rodičů, uvádí Koluchová (1992):

- Silný citový vztah mezi manželi
- Odpovídající motivace
- Určitá osobnostní struktura pěstounů
- Pracovitost (ve vztahu k rodinné pohodě)
- Schopnost aktivizovat a přijímat podporu
- Duchovní zralost – vnitřní vyjasnění smyslu života

Vybraným rodinám je potřeba poskytnout důkladnou přípravu a pracovat s jejich motivací a očekáváním. Je důležité, aby byla probrána všechna možná rizika výchovy přijatého dítěte. Nechala jsem se inspirovat knihou *Výchova dětí v náhradní rodinné péči* (S. Radvanová, J. Dunovský, J. Kolouchová, 1980) a jako rizikové chvíle bych uvedla tyto:

- **Opadnutí počátečního nadšení.** Během krátké doby po příchodu do rodiny může dítě udělat veliký pokrok ve svém vývoji. Rodiče jsou nadšení, jak to jde hladce, a představují si, že všechny problémy dítěte se časem vytratí. Po určité době však opadne počáteční nadšení a pokrok se zpomalí. Rodiče si uvědomí svou únavu.
- **Nástup do školy.** Často se teprve při nástupu do školy přijde na nějaké skryté vady – dis - poruchy učení, smyslové a intelektové vady, poruchy pozornosti. I když na to byli rodiče upozorňováni, během harmonického předškolního období zapomněli a nyní to pro ně může být šok.
- **Puberta.** Jak jsem již uvedla, jsou případy, kdy jsou děti celé dětství hodné, ale jakmile nastane puberta, začnou „zlobit a neposlušat“. Rodiče to nečekají, nedovedou si to vysvětlit.
- **Kontakt s biologickou rodinou.** I když původní rodina dítěte při jeho výchově selhala, dítě k ní má nějaký vztah a kontakt s ní pro něj může být prospěšný. Pro pěstouny mohou být tato setkání náročná, ale je potřeba, aby si uvědomili, že

pokud dostanou do pěstounské péče dítě, budou pravděpodobně muset komunikovat s jeho rodinou.

Nejen že by se o těchto případech měla rodina dozvědět v přípravném kurzu, ale mělo by jí to být připomínáno i v průběhu výchovy přijatého dítěte. Dobrou variantou by byla existence odborníka, který by byl v dlouhodobém kontaktu s rodinou (pokud by se nevyskytovaly vážnější problémy, stačilo by např. jednou za 3 měsíce). Tento odborník by rodinu monitoroval, a tak včas identifikoval nastávající potíže.

Rodičům by měla být nabízena nejen pomoc při řešení různých situací spojených s výchovou svěřeného dítěte, ale také možnost odpočinku, výcviky a semináře zaměřené na jejich osobní růst a sebepoznávání.

3. Služby nabízené pěstounským rodinám v Praze

3.1 Služby pro žadatele o pěstounskou péči a postup svěření dítěte do péče

Svěření dítěte do pěstounské péče v České republice zajišťují podle Zákona o sociálně-právní ochraně dětí krajské úřady a ministerstvo, spolupracují také obce a obce s rozšířenou působností. Informace a různé přípravné semináře poskytují také nestátní neziskové organizace. V dalším textu bych se zaměřila na to, jak funguje proces svěření dítěte do pěstounské péče a jaký přístup a služby mohou žadatelé očekávat, a to jak od státních institucí, tak od neziskových organizací.

3.1.1 Státní instituce

Hlavními úkoly jsou poskytování informací zájemcům, pomoc při sepisování žádosti a zjišťování informací o zájemcích, zařazení a vedení evidence, vyhledávání vhodných rodičů pro děti, vyhledávání dětí pro pěstounskou péči, po zprostředkování péče provádění pravidelných kontrol v pěstounských rodinách.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností

Obecní úřad obce s rozšířenou působností vyhledává děti a fyzické osoby vhodné pro pěstounskou péči (toto mohou provádět také obce). Dále vede spisovou dokumentaci o dítěti, jejíž součástí jsou údaje o sociálních poměrech dítěte, jeho rodičů, sourozenců, popřípadě prarodičů; případné rozhodnutí příslušných orgánů o výchově dítěte; zpráva o zdravotním stavu a vývoji dítěte. Stejně tak obstarává dokumentaci žadatelů, která obsahuje mimo jiné zprávu o zdravotním stavu; údaje o ekonomických a sociálních poměrech; stanoviska ostatních členů domácnosti; písemný souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny; stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností k žádosti o zprostředkování pěstounské péče.

Následně úřad postupuje kopii spisové dokumentace o dítěti a žadateli krajskému úřadu.

Pokud je žadatelům svěřeno dítě do pěstounské péče, obecní úřad má povinnost provést jednou za 6 měsíců návštěvu v rodině. Dále má povinnost poskytovat pěstounům radu a pomoc při řešení problémů spojených s péčí o svěřené děti a organizovat přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě.

Krajský úřad

Po prostudování materiálu a případném doplnění dalších informací vydá krajský úřad rozhodnutí o zařazení žadatele do evidence žadatelů a stanoví, zda má žadatel povinnost se účastnit přípravy k přijetí dítěte do rodiny. Toto rozhodnutí předá žadateli a obecnímu úřadu.

Krajský úřad vede evidenci dětí a evidenci žadatelů vhodných stát se pěstouny. Informace od obecního úřadu doplní o odborné posouzení dítěte či žadatele, vyžadují – li to okolnosti; vyjádření dítěte; další doklady.

Pokud úřad nalezne vhodné dítě určitým žadatelům, písemně jim to oznámí a žadatelé mají do 30 ti dnů možnost se seznámit s dítětem a podat žádost o svěřeni dítěte do péče budoucích pěstounů. Tato žádost se podává u obce s rozšířenou působností v místě pobytu žadatele.

O konečném svěřeni dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud na základě žádosti budoucích pěstounů.

Pokud krajský úřad nezprostředkuje pěstounskou péči do 3 měsíců od zařazení dítěte do evidence nebo do 12 měsíců od zařazení žadatele, pošle informace Ministerstvu práce a sociálních věcí a vyrozumí o tom žadatele a obec.

Krajskému úřadu zákon o sociálně právní ochraně dětí ukládá „alespoň jednou v roce zabezpečit konzultace o výkonu pěstounské péče“ (§11 (2)). Konzultací se účastní odborníci a pěstouni, případně děti svěřené do pěstounské péče.

Hlavní město Praha má trochu jiné územní členění než zbytek republiky. Má stejné postavení a pravomoci jako kraj, místo krajského úřadu funguje Magistrát hlavního města Prahy. V Praze je 52 městských částí, 22 z nich (tzv. správních obvodů), je svěřena přenesená působnost obdobná pravomocím obcí s rozšířenou působností.

3.1.2 Nestátní neziskové organizace

Pro žadatele o pěstounskou péči mají dvojí význam. Za prvé některé z nich organizují přípravné kurzy, za druhé poskytují informace.

Příprava žadatelů

Přípravné kurzy organizuje sám krajský úřad nebo jím pověřená osoba či nestátní subjekt. Forma a obsah závisí na konkrétních organizacích, zákon toto

neupravuje. Pražský Magistrát spolupracuje s organizací Dětské centrum Paprsek, akceptuje také, pokud žadatel prošel přípravným kurzem společnosti Natama.

Natama o. s. je malou organizací, která nabízí otevřené interaktivní kurzy v malých skupinách do 16-ti účastníků. Přestavují 4x7 hodin vzdělávání. Mezi hlavní probíraná témata patří: role náhradního rodiče, psychologie dětí v náhradní rodině, specifické problémy dětí z ústavů a nefunkčních rodin, biologická rodina. Na tento program navazuje ještě nepovinná individuální příprava.

Přípravné kurzy **Dětského centra Paprsek** jsou volnější. Jsou založené hlavně na diskusích žadatelů, témata jsou např. motivace, přijetí širší rodiny a vlastních dětí, jiné etnikum dítěte. Volba témat závisí hlavně na přáních účastníků. K jednomu sezení bývá přizván adoptivní rodič nebo pěstoun, aby se podělil o své zkušenosti.

Poradenské služby

Zájemcům jsou jednotlivými organizacemi nabízeny vzdělávací programy a besedy s rodiči, které již dítě v péči mají. Žadatelé jsou dále podporováni a připravováni individuálně. Častými službami je doprovázení během procesu vyřizování žádosti, při navazování prvních kontaktů s dítětem nebo zapůjčení odborné literatury. Na tyto služby většinou plynule navazuje následná podpora v době po převzetí dítěte do péče.

V dnešní době hraje důležitou roli internet a i mnoho lidí uvažujících o pěstounské péči hledá informace tam. První informace hledají zájemci často na serverech zaměřených obecně na rodinu, výchovu dětí atd.

3.1.3 Náměty a zhodnocení

Systém přípravy pěstounů není sjednocený, nemá jasně vymezený obsah ani formu. Někteří žadatelé výcvik považují za nepotřebný; nedostatek informací a jakási „neformálnost“ je v tom jen utvrzuje. Přitom tento program je jednou z mála možností, jak si žadatel může uvědomit, jestli je na přijetí nového dítěte do rodiny skutečně připraven.

Jako jednoznačné negativum vidím také to, že přípravné kurzy jsou určeny zároveň pro pěstouny i osvojitele. Přitom každý z nich má jinou motivaci a potýká se s jinými problémy. Hofková a Rotreklová (Odborná příprava budoucích pěstounů a osvojitelů, 2009) uvádějí, že specifika dětí potřebujících pěstounskou péči jsou širší a složitější a i role pěstouna je složitější a méně jednoznačná.

Ve stejné publikaci najdeme názor Karla Opravila, který připomíná, že je potřeba se zaměřit také na motivaci a roli otce.

Zajímavou variantu nabízí program PRIDE. Byl vytvořen v USA organizací Child Welfare League of America a v současnosti jej využívá např. slovenská organizace Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar (Hudeková, Pukancová, 2009). Program PRIDE nabízí propojení přípravy a následné podpory při adaptaci dítěte do rodiny. Je zaměřen na rozvoj rodičovských kompetencí, těm se rodiče učí ve čtyřech krocích, tzv. úrovních. Jedná se o úroveň uvědomění (např. potřeb dětí), pochopení (určitého chování), použití vědomostí při práci náhradního rodiče (ví jak reagovat na určité projevy dítěte), nabytí zručnosti (rodič je schopen používat všechny nabyté znalosti a dovednosti).

V přípravném kurzu je cílem, aby se rodič dostal do druhé úrovně, zbylé dvě se trénují po přijetí dítěte.

Kroky přípravné fáze:

1. *individuální konzultace* – informace

1. **skupinové setkání** – Seznámení se s programem PRIDE
2. **skupinové setkání** – Týmová práce zaměřená na stálost
3. **skupinové setkání** – Připoutání

2. *individuální konzultace* doma – Genogram, rodinné vztahy

4. **skupinové setkání** – Ztráty
5. **skupinové setkání** – Posílení rodinných vztahů
6. **skupinové setkání** – Výchova

3. *individuální konzultace* doma – Tabulka historie ztrát

7. **skupinové setkání** – Pokračující rodinné vztahy
8. **skupinové setkání** – Udělejme změnu

4. *individuální konzultace* doma – Rozhovory s dětmi a jinými členy domácnosti

9. **setkání** – Panelová diskuse

5. *individuální konzultace* doma – Rozhodnutí

Následuje vypracování závěrečné zprávy a ukončení hodnotícího a rozhodovacího procesu.

V programu přípravného kurzu vidíme několik stěžejních témat. Jedná se například o teorii připoutání, o níž jsem psala v druhé kapitole, nebo práce s minulostí

dítěte (genogram, rodinné vztahy). Jedinečnost programu vidím také v tom, že po jeho ukončení žadatelé znovu zváží, zda se opravdu chtějí stát pěstouny. Mohou přijít na to, že pěstounská péče je náročnější než očekávali, a že se do ní nechtějí pouštět, nebo že by si přáli důkladnější přípravu. Svůj názor vyslovují také školitelé. Domnívám se totiž, že v praxi České republiky se občas stává, že sociální pracovníce přemlouvají rodiče, aby si vzali určité dítě, že to zvládnou a rodiče po dlouhém čekání na dítě často svolí. Záměr pracovníků je chvályhodný, ovšem svěřením dítěte do nepřipravené rodiny může způsobit spíše problémy. Na závěr je nutné upozornit, že tento program není jediným a jednoznačně dokonalým. Jeho problémem je také to, že pro jeho realizaci je nutné zakoupit licenci, která je hodně drahá.

V závěru této kapitoly je možné říci, že systém přípravy pěstounů není ideální, bylo by potřeba ho změnit jak po stránce legislativní a obsahové a hlavně podporovat povědomí o jeho významu. V zahraničí existuje mnoho modelů, které by šlo využít.

3.2 Služby pro pěstouny, kteří již mají dítě v péči

Zákon o sociálních službách vymezuje tři typy služeb: sociální poradenství, služby sociální péče, služby sociální prevence. Dále říká, že sociální služby se poskytují jako služby pobytové, ambulantní nebo terénní.

Při pomoci pěstounským rodinám je nejvíce využíváno sociálního poradenství a terapeutických služeb; ambulantních a terénních služeb.

3.2.1 Sociální poradenství

Sociální poradenství dělíme na základní a odborné. **Základní** má v této fázi za úkol informovat zájemce o pěstounskou péči o tom, co vůbec pěstounská péče znamená, co výchova náhradního dítěte obnáší, jak se postupuje při podávání žádosti, informace o činnosti dalších organizací. Tyto informace poskytují v Praze pracovníci Orgánu sociálně právní ochrany dětí (dále OSPOD) na městských úřadech, všechny nestátní neziskové organizace zaměřené na náhradní rodinnou výchovu a některé další instituce např. občanské poradny, rodinné poradny apod.

Odborné sociální poradenství poté nabízí konkrétní odpovědi na otázky týkající se uplatňování práv pěstounů, výchovy svěřených dětí, dávek pěstounské péče, vztahu dítěte s biologickou rodinou a dalších těžkých životních situací. Za tímto účelem jsou zřizovány poradny, telefonní linky (jako např. 24hodinová krizová telefonická linka pro

případ nouze společnosti NATAMA), emailové poradenství. Poradenství také může být spojeno např. s doprovázením na úřady. Dále se zmíním o některých specifických formách poradenství.

Právní poradenství

Je zaměřeno na pomoc při komunikaci s úřady a vyřizování pěstounských dávek, konzultace právních otázek z oblasti náhradní rodinné péče. Pracovníci pomáhají se sepisováním žádostí a dalších dokumentů určených státním úřadům nebo soudům.

Speciálně-pedagogické poradenství

Výchova přijatých dětí bývá složitější než výchova těch vlastních. Pěstounům proto jejich základní zkušenosti ani vědomosti nabyté v přípravném kurzu nestačí. Děti často trpí poruchami pozornosti, mají málo trpělivosti. Proto je pěstounům nabízeno speciálně-pedagogické poradenství, zaměřené na zvládnutí školních a výchovných obtíží dítěte, konzultování specifických poruch učení a podporu náhradních rodičů v jejich zvládnutí. V České republice toto zajišťují pedagogicko-psychologické poradny. Problémem bývá to, že jejich pracovníci nejsou podrobněji obeznámeni s problematikou dětí v náhradní péči.

Zprostředkování kontaktu s biologickou rodinou dítěte

Pokud dítě v pěstounské péči zná své biologické rodiče, je to pro něj ve většině případů pozitivní; lépe chápe své postavení ve světě a svou minulost. Kontakt s původní rodinou však může znamenat pro pěstouny i samotné dítě řadu rizik. Dítě může projevovat přání se s biologickou rodinou často vídat, avšak samotné setkání pro něj může být bolestivé. Je potřeba s ním o jeho pocitech vhodným způsobem mluvit. Na druhou stranu biologický rodič může chovat k pěstounům negativní pocity a při setkáních se chovat nepřátelsky.

Proto je dobré, když kontakt probíhá prostřednictvím třetí nezávislé strany – neziskové organizace a na neutrální půdě. Ta může pomoci už s vyhledáváním biologické rodiny dítěte, s přípravou všech zúčastněných na kontakt a se zajištěním bezpečného a neutrálního prostředí pro kontakt.

3.2.2 Rodičovské skupiny

Rodiče – pěstouni řeší specifické situace a je pro ně někdy obtížné je sdílet se svými přáteli nebo širší rodinou. Pak se mohou cítit sami a nepochopení. Je dobré, když si o svých starostech, ale i radostech mohou promluvit s jinými pěstouny. Proto vznikají rodičovské skupiny.

Za prvé mohou mít formu svépomocných skupin, tedy jsou organizovány samotnými rodiči. Jejich cílem je hlavně sdílení zkušeností a vzájemná podpora.

Rodičovské skupiny jsou organizovány i neziskovými organizacemi. Jejich výhodou je, že pracovníci mají zkušenosti se skupinovou prací a dokážou např. vytvořit bezpečné zázemí s atmosférou důvěry, disponují potřebnými sociálně-právními informacemi a mohou připravovat specifický program setkání. Zde se můžou rodiče naučit technikám, které podporují vznik vzájemných vazeb v nových rodinách. Organizace někdy nabízí i hlídání dětí po dobu skupiny.

Během těchto klubů pěstouni zjišťují, že jejich problémy nejsou nijak výjimečné, mohou se vypovídat a nalézají pochopení, mohou využívat rad ostatních.

Kromě konkrétních poznatků, např. o výchově dětí, pěstouni získávají cennou oporu, dodávají si navzájem energii a optimismus. Některá setkání jsou dokonce orientovaná na posílení sebedůvěry rodičů a ujasnění nových rolí v rodině.

3.2.3 Odlehčovací služby

Zákon o sociálních službách (§ 44) definuje odlehčovací služby jako: „terénní, ambulantní nebo pobytové služby poskytované osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu věku, chronického onemocnění nebo zdravotního postižení, o které je jinak pečováno v jejich přirozeném sociálním prostředí; cílem služby je umožnit pečující fyzické osobě nezbytný odpočinek.“

Výchova některých dětí v pěstounské péči je značně složitá a vyžaduje mnoho času a osobního nasazení pěstounů. Proto zvláště maminky, které jsou s takovými dětmi často celý den, by měly mít možnost si odpočinout. Proto jsou zřizovány zařízení, kam mohou být děti na krátkou dobu umístěny. V Praze tuto službu nabízí pouze jedna organizace - Dům tří přání, která provozuje Azylový dům Přemysla Pittra. Mezi odlehčovací služby bych dále zařadila tzv. podpůrný program, který nabízí Středisko náhradní rodinné péče. Jedná se o návštěvy dobrovolníků v rodinách, kteří tráví s dětmi určitou část jejich volného času a umožní tak rodičům si odpočinout nebo se věnovat

jinému dítěti individuálně. Kromě toho se jedná o další „zdravý“ kontakt, který děti mohou navázat.

3.2.4 Vzdělávání

Mnoho organizací nabízí pro pěstouny vzdělávací semináře a přednášky. Jsou zaměřeny hlavně na výchovu svěřených dětí. Další věci jsou sebezkušenostní semináře. Při pořádání je důležité zajistit hlídání. Kromě nových vědomostí zde pěstouni nepřímo dostanou i podporu a povzbuzení do jejich další práce.

3.2.5 Sociálně terapeutické služby

Terapeutické služby mohou mít charakter odpolední či víkendové dílny nebo dlouhotrvající spolupráce. Různé formy psychoterapie jsou nabízeny v soukromých praxích. Pěstouni však nejčastěji využívají nabídky neziskových organizací, které jsou zaměřeny přímo na jejich problematiku a často jsou poskytovány zdarma. Nyní podrobněji popíšu některé metody práce.

Arteterapie

Česká arteterapeutická asociace ji na svých internetových stránkách definuje jako: „léčebný postup, který využívá výtvarného projevu jako hlavního prostředku poznání a ovlivnění lidské psychiky a mezilidských vztahů“.

Arteterapii pro své klienty nabízí např. sdružení Rozum a Cit. Jedná se o víkendové či letní pobyty, kde děti i rodiče tvoří pomocí různých arteterapeutických technik. Obrázky potom rodiče s arteterapeutem rozebírají. Skrze výtvarný projev může dítě, ale i rodič lépe vyjádřit své emoce a díky následnému rozboru mohou rodiče děti lépe pochopit. Individuální rodinnou arteterapii dále nabízí Středisko náhradní rodinné péče.

PBSP skupina - Uzdravování v přítomnosti

Na podzim roku 2008 rozběhla organizace Natama nový projekt - PBSP terapeutickou skupinu pro náhradní rodiče. Tato terapie byla vytvořena v 60. letech v USA manželským párem Albertem Pessem a Dianou Boyden. Teoretický základ vychází z toho, že naše dnešní chování a prožívání je ovlivněno našimi ranými zkušenostmi se světem kolem nás. Mluví o 5-ti základních potřebách, které by měly být naplněny, aby se člověk cítil dobře. Potřeby dětí v pěstounské péči jsou ale určitou

měrou frustrovány. Jejich život vychází z negativních zkušeností, ne z jejich prvotních potřeb. Cílem terapie je, aby člověk prožil jakousi přeměnu tohoto svého neuvědomělého přístupu ke světu.

Video Trénink Interakcí – VTI

Občanské sdružení SPIN tento přístup na svých webových stránkách definuje jako: „progresivní metodu intervence při poruchách interakce mezi aktéry komunikace nebo jako metodu na podporu úspěšné komunikace v různých kontextech pomáhání i profesionálního rozvoje pomáhajících“. V praxi to vypadá tak, že pracovník natočí na videokameru běžnou situaci klienta, sám poté provede rozbor, při kterém vybere ty momenty komunikace a interakce, které jsou pro klienty přínosné a pozitivní. O nich potom s klienty mluví a podporuje je v jejich opakování. Pro pěstounské rodiče je to dobrá příležitost, jak se naučit reagovat na dítě takovým způsobem, který je bude vzájemně sblížovat a budovat jejich vzájemnou citovou vazbu.

Tuto metodu využívá Středisko náhradní rodinné péče v rámci Klubů osvojitelských a pěstounských rodin. VTI nabízí i občanské sdružení SPIN, které se snaží tuto metodu rozšířit v rámci České Republiky.

Zážitkový psychosociální výcvik pro děti z pěstounské péče

Výcvik je zaměřen na zdokonalení a rozvinutí psychosociálních a komunikačních dovedností, které dětem mohou pomoci lépe překonávat obtížné situace a vůbec uplatnit se v budoucím životě. Program je určen pro mladé lidi ve věku 16 až 18 let. Náplní programu jsou aktivity zaměřené na sebepoznání, komunikaci, řešení konfliktů, životní role. Dětem se tyto dovednosti a znalosti vštěpují pomocí zážitkové pedagogiky, která pracuje se silnými emocemi, díky kterým si člověk tyto dovednosti dovede lépe integrovat do své osobnosti.

Psychosociální výcvik pro rodiče

Samozřejmě i pro dospělé může být psychosociální výcvik velmi užitečný. Když poznáme lépe sami sebe, můžeme pak více dávat druhým. Pěstouni se v něm zabývají svou motivací, vnímáním sebe sama, svých dětí a rodiny jako celku. Výcvik vede k osobnímu rozvoji, zlepšení komunikace, řešení problémových situací, lepšímu pochopení potřeb nejen svěřených dětí.

Další z forem práce na sobě samém je koučink. Dříve zaměřen hlavně na sféru zaměstnání, dnes se s ním můžeme setkat v mnoha oblastech života. Má podobné cíle jako psychosociální výcvik, ale k jejich naplnění používá trochu jiných metod. Obecně prospěšná společnost Mikuláš nabízí koučink individuální a párový.

3.2.6 Krizová intervence

Krizová intervence je zaměřena na řešení akutního problému, o kterém se klient domnívá, že ho nedokáže zvládnout sám ani za pomoci svých blízkých. Cílem krizové intervence je zklidnění klienta, pojmenování jeho problému a nalezení podpůrných a stabilizačních prvků v jeho nepříznivé situaci. Při krizové intervenci jde hlavně o včasnou pomoc.

V náhradních rodinách, zvláště v těch, kde je umístěn větší počet dětí, se může stát, že se v jednu chvíli nakumuluje více problémů a pěstouni najednou nevědí kudy kam. Proto je dobré, když se mohou obrátit na odborníka, který jim v této chvíli pomůže.

3.2.7 Doprovázení rodin

Doprovázení rodin je komplexní služba, která zajišťuje dlouhodobou a kontinuální podporu pěstounské rodině. Vyvinula se jako reakce na potřeby rodin mít jednoho poměrně blízkého odborníka, který s nimi bude úzce spolupracovat, a to nejlépe u nich doma, v jejich přirozeném prostředí. Jeho základem je vytváření a realizace individuálních plánů péče o děti i vzdělávacích plánů náhradních rodičů. Cílem doprovázení je zkompetentnění rodiny, tzn. naučit rodinu se o sebe starat sama, nejde tedy o to ji takto intenzivně podporovat během celého procesu výchovy dětí. Spolupráce trvá obvykle několik let. Odborník rodinu učí řešit každodenní problémy, může působit jako terapeut nebo zve do rodiny další odborníky. Může být nápomocen při kontaktu s biologickou rodinou, pracovat na zlepšování vztahů a komunikace v rodině. Odborník dále pomáhá při vyřizování formálních záležitostí, při komunikaci s úřady atd.

Tuto službu nabízejí organizace Rozum a Cit a Středisko náhradní rodinné péče. Odborného rodinného konzultanta nabízí organizace Natama.

3.2.8 Supervize rodin

Supervizi můžeme chápat jako zreflektování vlastní činnosti, které má za cíl se zamyslet nad tím, co děláme dobře a co můžeme zlepšit, co se nám líbí a co bychom sami chtěli změnit. Je využívána hlavně v pomáhajících profesích, tedy v zaměstnání. Pěstounství, alespoň v České republice, není považováno za zaměstnání. Mnoho pěstounů však může k výchově svěřených dětí přistupovat profesionálně a může cítit zodpovědnost. Právě jim může být nápomocná supervize. Mohou při ní nacházet nová řešení problematických situací, získávat zpětnou vazbu, cítit podporu v jejich snažení.

3.2.9 Vzdělávací a terapeutické víkendové a týdenní pobyty

Víkendové či prázdninové pobyty navazují či rozšiřují poradenské a terapeutické služby. Organizují se letní tábory pro děti v pěstounské péči, často finančně zvýhodněné. Populární jsou pobyty celých rodin. Mohou být koncipovány různě, často jde o semináře a vzdělávací bloky pro dospělé, volnočasové aktivity pro děti, zážitkové programy pro celé rodiny.

Pořádají se také pobyty pouze pro maminky s dětmi v NRP s odborným programem.

3.2.10 Raná péče

Raná péče je obecně zaměřena na pomoc a podporu rodinám, kde vyrůstá dítě se zrakovým či jiným postižením.

Děti, které přicházejí do náhradní rodiny v nízkém věku, trpí často různými potížemi, mohou být vývojově opožděné, chovají se jinak, než je obvyklé pro děti v jejich věku vyrůstající ve své rodině. Toto bývá způsobeno psychickou deprivací, která ale může být láskyplným a trpělivým přístupem napravena. Může se však také stát, že dítě trpí různými neurovývojovými poruchami, jako např. mentální retardací nebo poruchami vývojového spektra (Pavlíková, 2010).

Z tohoto důvodu je dobré vývoj dítěte pečlivěji sledovat a stimulovat jeho schopnosti správným směrem. Tyto služby nabízí Společnost pro ranou péči; sledováním psychomotorického vývoje dítěte se také zabývá Středisko náhradní rodinné péče.

3.2.11 Hmotná a finanční pomoc

Pěstouni dostávají finanční pomoc od státu ve formě několika dávek. Ty reagují na základní výdaje spojené s výchovou dětí, součástí je také odměna pěstounům. Tyto dávky většinou stačí na běžný chod domácnosti, ovšem některým rodinám mohou chybět finance např. na prázdninové či zájmové aktivity dětí nebo na zařízení pokoje či přestavbu bytu. Proto existují nadace, které svoji činnost zaměřují právě na pěstounské rodiny.

Jednou z nich je např. Nadační fond Rozum a Cit. Ten se snaží podporovat hlavně rodiny s větším počtem dětí v pěstounské péči, rodiny s handicapovaným dítětem, děti odcházející z pěstounské péče do samostatného života, rodiny, které nemají dostatek financí pro vytvoření podmínek pro přijetí dítěte z dětského domova.

Jinou formu pomoci nabízí organizace Mikuláš. Ta v tomto roce spustila projekt Finanční poradna pro pěstouny a osvojitele. Ten má naučit náhradní rodiče finanční zodpovědnosti a předcházení zadluženosti. Radí také, jak postupovat v konkrétních obtížných situacích.

3.2.12 Náměty a zhodnocení

Při hodnocení nabídky služeb bych vycházela z toho, jestli jsou organizace a instituce schopné adekvátně reagovat na potřeby, které jsem uváděla v druhé kapitole své práce.

Aby mohla nová rodina správně reagovat na dítě, musí znát jeho minulost a diagnostiku. Pro získávání těchto informací však neexistují jednotná pravidla. Záleží vždy na konkrétním pracovišti, které se o dítě stará před umístěním do pěstounské péče. Některé organizace se také podílejí na procesu „párování“ dětí a rodičů. Odborníci v těchto organizacích si jsou vědomi důležitosti informací o dítěti, a proto se domnívám, že se budou snažit nabídnout co nejpřesnější obraz o dítěti. Na druhou stranu mám tu zkušenost, že některé pracovnice, vedeny dobrou snahou umístit dítě za každou cenu, mohou diagnózu dítěte idealizovat. Jako velké pozitivum vidím možnost nechat dítě vyšetřit u specializovaných odborníků a zjistit tak jeho problémy a možnosti rozvoje. Nevím však, do jaké míry jsou náhradní rodiče s touto možností obeznámeni.

Dále jsem psala o tom, že je potřeba se zaměřit především na budování vztahu. Neziskové organizace nabízejí v tomto směru mnoho aktivit. Jedná se například o masáže a dotykovou terapii, znakování s miminky, komunikaci za pomoci VTI. Existuje

i nabídka terapie, která může pomoci v případě, že navazování kontaktu s dítětem je kvůli jeho deprivaci a špatným zkušenostem složité.

Co se týká práce s teenagery, zde by mohla být nabídka širší. Většina aktivit je zaměřena buď na celou rodinu, nebo pouze na pěstouny. Prospěšné by byly i speciální skupiny pro dospívající romského etnika.

Na druhou stranu programy pro celé rodiny s Romskými dětmi existují. Jedná se jak o vzdělávací semináře pro rodiče, tak o společné pobyty těchto rodin a vydávání takto zaměřených publikací.

Za nejlepší variantu dlouhodobé podpory rodiny považují spolupráci s jedním klíčovým pracovníkem, který bude mít na starosti tzv. doprovázení rodiny. Tento pracovník může s rodinou navázat spolupráci ještě před přijetím dítěte. Může jim být nápomocen při podávání žádostí, vyřizování formalit, při prvním kontaktu s dítětem a poté při řešení dalších obtížných situací. V případě potřeby by odkazoval na další odborníky či služby. Navštěvoval by rodinu v určitých pravidelných intervalech a působil by tak zároveň preventivně – dokázal by včas rozeznat problémy a začít je řešit. Rodina by takového pracovníka tedy dobře znala, mohla by mu důvěřovat. Zároveň by nedocházelo k dublování služeb, což se někdy stává – pěstoun se obrátí na více organizací zároveň a kromě toho, že by mohly být k dispozici někomu jinému, mohou jejich snahy mít ve výsledku negativní dopad.

Takovouto intenzivní práci s rodinami se zabývá článek *Child Welfare Caseworker Visits with Children and Parents -Innovations in State Policy (2006)*. Pracovníky navštěvující rodiny nazývá caseworkers, tedy případové pracovníky. Pro dobré výsledky je potřeba provádět návštěvy pravidelně, dlouhodobě, v poměrně krátkých intervalech a zároveň dodržovat určitou úroveň kvality. Ta by měla vycházet z celostátních standardů. Jako důležité položky kvality uvádí, že by návštěvy měly být předem ohlášeny, měly by probíhat v čase, který se hodí rodině, ne primárně pracovníkovi, konzultace by měla být zvlášť pro děti, zvlášť pro rodiče a zvlášť pro celou rodinu dohromady. Práce má vycházet z individuálního plánu rodiny, má vést k postupnému přebírání odpovědnosti rodiny za sebe samu. Zajímavou myšlenku vidím v tom, že pracovník nemonitoruje pouze činnost rodiny, ale i dalších organizací s ní pracujících (např. zda organizace nabízí program odpovídající potřebám a možnostem rodiny – ne pouze takový, který ona sama vidí jako správný).

Služba doprovázení v Praze existuje, ovšem ne v dostatečné míře. Práce klíčového pracovníka je časově poměrně náročná, obzvláště v případech, kdy přijde do rodiny pozdě a musí řešit mnoho nakumulovaných problémů.

Co se týká specializovaných služeb terapeutických, vzdělávacích či finanční podpory, nabídka je pestrá a organizace postupně přicházejí s novými technikami a programy. Oceňuji například specializované semináře či skupiny pouze pro tatínky.

Nakonec bych se chtěla zmínit o odlehčovacích službách. Ty jsou v Praze jednoznačně nedostatečné. Druhou věcí je fakt, že se o nich v souvislosti s pěstounskou péčí vůbec nemluví. Rodiče často nevědí, že něco takového můžou využít. Zdá se mi, že je na tuto službu pohlíženo tak, že se jedná o selhání, pokud ji pěstouni využijí. Já bych v tom naopak viděla příležitost, jak získat trochu času pro urovnání nějakých záležitostí, jak nabrat nové síly pro další výchovu. Tedy nejen že je potřeba rozšířit nabídku respitní péče, ale hlavně o ní začít mluvit.

K systému služeb by měli mít možnost se vyjádřit i samotné děti umístěné do náhradní rodiny. Jejich názor bývá často opomíjen. Na tento fakt upozorňuje trojice holandských autorů ve své studii *Foster Care Beyond the Crossroads: Lessons from an International Comparative Analysis* (Shanti George, Nico van Oudenhoven and Rekha Wazir, 2003). Mluví o tom, že v jejich praxi se stává, že některé děti dají přednost životu na ulici, před pobytem v ústavu či náhradní rodině a to hlavně z důvodu, že tak mají kontrolu nad svým životem. Proto je důležité jim nabídnout možnost této kontroly a spoluzodpovědnosti za svůj osud při umístění a pobytu v náhradní rodině. Autoři doporučují zřízení internetového fóra, kde by děti, které vyrůstají či vyrůstaly v pěstounské, péči mohly prezentovat své zkušenosti a názory. Já si však pokládám otázku, zda by takové fórum děti v ČR skutečně využívaly. Souhlasím, že by komunikaci s dětmi ohledně jejich životní situace mělo být přisuzováno více pozornosti. To by měl zajišťovat výše zmíněný klíčový pracovník pracující s rodinou.

3.3 Služby pro mladé lidi opouštějící pěstounskou péči

Zatím jsem se zabývala jen tím, jaké služby jsou nabízeny žadatelům o PP a pěstounským rodinám. Zákon říká, že pěstounská péče končí dosažením zletilosti nebo po ukončení přípravy na zaměstnání. Co se tedy stane s dětmi, kterým státem uložená pěstounská péče skončí?

3.2.1 Nabízené služby

Na rozdíl od ústavní péče mají rodinu, u které mohou ještě nějakou dobu zůstat. Většina rodičů nevyhodí své dítě na ulici. Další soužití s ním však může být náročné. Pěstouni už nedostávají finanční podporu od státu, často mají ve své péči více dětí, o které se musí starat. Je tedy potřeba, aby si mladý dospělý našel práci a poté i vlastní bydlení. To však může být problematické, vzhledem k tomu, že děti odcházející z pěstounské péče mívají nižší vzdělání a mohou u nich přetrvávat různé komunikační obtíže či poruchy chování. Bylo by tedy vhodné vytvořit nabídku podporovaného zaměstnání a startovací byty. Takovéto služby se v poslední době začaly rozvíjet pro děti z dětských domovů. Existují v Praze nějaké programy pro děti opouštějící pěstounskou péči?

Na problém vlastního bydlení zareagovala organizace Mikuláš projektem Můj byt. Zřídila internetové stránky, kde jsou popsány možnosti samostatného bydlení a kontakty na různé organizace. Obsahují také příběhy mladých lidí, kteří vyprávějí, jak probíhal vstup do samostatného života u nich.

V Praze se také nacházejí dva Domy na půl cesty. Jedná se o poskytnutí ubytování na omezenou dobu (obvykle jeden rok) pro mladé lidi v obtížných životních situacích. Je spojeno s poradenstvím a pomocí při hledání zaměstnání, vlastního trvalého bydlení nebo s chodem domácnosti.

3.2.2 Náměty a zhodnocení

Stávající situaci bych shrnula tak, že zatímco pro děti opouštějící ústavní péči se pomalu začíná něco dělat, mládež opouštějící pěstounskou péči zatím ve středu zájmu není. Snahy to změnit jsou zatím velmi ojedinělé. Existuje tu tedy velká potřeba zřízení nějakých startovacích bytů, podporovaného zaměstnání a zavedení podpůrných a poradenských služeb orientovaných na tuto cílovou skupinu. Všechny tyto služby by měly být dlouhodobého charakteru. Zároveň příprava na samostatný život by měla začít v poměrně útlém věku. Rodiče a děti řeší často spoustu jiných starostí a na to, aby se dítě učilo starat samo o sebe, nezbývá čas. V běžných rodinách toto probíhá většinou automaticky, pěstouni by na to měli brát větší zřetel.

Autoři výzkumu zabývajícího se výskytem depresí u dětí, které vyrůstaly v pěstounské péči, dokonce doporučují sestavit propracovaný plán odchodu dítěte, který by měl obsahovat vytvoření a udržení podpůrných vztahů, vazeb na komunitu a samozřejmě vzdělání, bydlení atd (Roller White, 2009).

Tito autoři také podtrhují význam psychoterapeutické pomoci a jako hlavní problémy vidí její dostupnost a identifikaci psychologických a emocionálních problémů u dětí. Pro včasnou a správnou identifikaci byl vytvořen projekt varovných signálů (The Warning Signs Project), který učí rodiče, učitele a další odborníky rychlému rozpoznání emocionálních problémů a poruch chování. Jejich posledním doporučením je změna způsobu finanční podpory při odchodu z péče. Místo aby děti dostaly na ruku peníze, měly by mít garantované zaměstnání, kde by si tuto částku mohly vydělat a při tom získat pracovní dovednosti.

Praktická část

4. Výzkumná sonda

4.1 Strategie a cíl výzkumu

Pokud jsem si dala za cíl mé práce analyzovat služby pro pěstouny v Praze, je potřeba je zhodnotit nejen z hlediska odborného, ale i praktického, tedy co si o nich myslí samotní pěstouni. Šlo mi hlavně o to získat co nejvíce různých postřehů a názorů a ne podpořit či vyvrátit nějakou teorii. Proto jsem se rozhodla pro kvalitativní výzkum. Disman ho definuje jako „nenumerné šetření a interpretaci sociální reality“ (2002, s.285), jehož hlavním cílem je nalezení významu zjištěných informací. Kvalitativní metody se dle Strausse (Strauss, Corbinova, 1999) používají k porozumění podstaty jevů, o kterých zatím nemáme moc informací. Pomáhají získat o jevu detailní informace, které se kvantitativními metodami obtížně zachycují. Na druhou stranu mohou sloužit i k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o kterých už něco víme.

Hlavní výzkumnou otázku jsem formulovala takto:

Jak jsou pěstouni z Prahy spokojeni s nabídkou služeb?

Z té jsem poté vyvodila soubor dílčích výzkumných otázek. Ty plní podle Šed'ové (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007) dvě základní funkce. Za prvé napomáhají tomu, výsledky výzkumu odpovídali stanovenému cíli a za druhé představují vodítko, jak celý výzkum vést. Dílčí výzkumné otázky jsou následující:

- 1) Obdrželi pěstouni dostatek informací při prvotním úmyslu stát se náhradními rodiči?
- 2) Jak pěstouni hodnotí kvalitu a obsah přípravných kurzů na náhradní rodičovství?
- 3) Jaké obtížné situace v souvislosti se svěřenými dětmi pěstouni řeší?
- 4) Jaké zdroje pěstouni využívají při řešení obtížných situací?
- 5) Jaké služby a odbornou pomoc pěstounská rodina využívá /využila a jak je s nimi spokojena?
- 6) Jaká služba pěstounům konkrétně chybí?

Tyto otázky budou následně sloužit k interpretaci získaných dat.

4. 2 Metodologie

Pro svůj výzkum jsem si zvolila metodu polostrukturovaného rozhovoru, neboli rozhovor pomocí návodu. Tento typ rozhovoru „se vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací.“ (Hendl, 2005, s. 164). Je zadán pouze seznam témat a otázek, které musí v průběhu rozhovoru zaznít, ale tazateli je ponecháno volné pole působnosti ve formulaci otázek i v jejich pořadí. Miovksi (2006) tento seznam témat nazývá jádro interview. Na toto jádro se pak nabaluje množství různých doplňujících témat a otázek, které se tazateli jeví jako smysluplné nebo vhodně rozšiřující původní zadání. Touto osnovou je mých šest dílčích výzkumných otázek.

Velkou výhodou této techniky je to, že si výzkumník může v průběhu rozhovoru ověřovat, zda jsou jeho otázky pochopeny správně, případně dovysvětlovat, upřesňovat. Respondent má zároveň spoustu prostoru pro vyjádření všech svých názorů a pohledů, na druhou stranu kdyby se příliš odchýlil od tématu, může jej výzkumník navést správným směrem.

Při sestavování otázek pro pěstouny jsem vycházela z jádra interview, tedy z uvedených sedmi otázek. Nejprve jsem se ptala obecné informace týkající se struktury rodiny, počtu dětí atd. První část otázek byla zaměřena na období před přijetím dítěte a samotné přijetí, druhá na období, kdy je již dítě umístěno do rodiny. Seznam otázek je uveden v příloze. Na začátku rozhovoru jsem ubezpečila respondenty o ochraně osobních údajů a důvěrných informací.

4.2.1 Charakteristika zkoumaného souboru

V rámci mé bakalářské práce jsou zkoumanou jednotkou rodiny či jednotlivci, kteří přijali do pěstounské péče alespoň jedno dítě a bydlí na území Prahy či v jejím okolí, a tudíž jsou pro ně územně dostupné pražské sociální služby.

Mým záměrem bylo zahrnout do výzkumu rodiny s různým složením a dalšími odlišnými specifiky, protože jsem se domnívala, že každá bude mít jiné potřeby a tedy i jiné zkušenosti. Snažila jsem se, aby vzorek obsahoval rodiny s malým i velkým počtem dětí, s dětmi různých věkových kategorií, pěstounskou péčí příbuzenskou i klasickou, děti zdravé i s nějakým hendikepem, romského i českého etnika. Podařilo se mi najít rodiny se všemi těmito charakteristikami.

Pro rozhovor se mi podařilo získat devět rodin. Zkontaktovala jsem se s nimi přes internet (Fórum pěstounů) a přes své známé. Několik rodin jsem získala tzv. metodou sněhové koule, tedy přes dříve oslovené pěstouny. Tento způsob výběru se nazývá nenáhodný výběr účelový, jelikož nevychází z teorie pravděpodobnosti. (Surynek, Komárková, Kašparová, 2001). Základní charakteristiky jednotlivých rodin uvádím v příloze.

4.2.2 Průběh výzkumu

Rozhovor byl vždy veden s matkami pěstounkami. Probíhal v cizím prostředí, nejčastěji v kavárnách, toto místo většinou navrhovaly respondentky. Během rozhovoru jsem si dělala poznámky na papír, po jeho ukončení jsem si doplnila, co jsem nestihla. Rozhovory probíhaly velmi spontánně, pěstounky vyprávěly svůj příběh a já jsem jejich vyprávění usměrňovala k tématu spolupráce s odborníky a využívání různých služeb.

4.2.3 Technika analýzy dat

Data jsem analyzovala podle dílčích výzkumných otázek definovaných na začátku výzkumu. Z rozhovoru jsem vždy vybrala ty odpovědi relevantní k dané otázce. Tímto způsobem jsem některé informace použila vícekrát, jiné jsem nakonec vypustila. Po tomto rozdělení informací jsem je formulovala do strukturovaného textu. Po zodpovězení všech dílčích otázek jsem nejdůležitější zjištěné skutečnosti zopakovala v odpovědi na hlavní výzkumnou otázku.

4.3 Interpretace získaných dat

1) Obdrželi pěstouni dostatek informací při prvotním úmyslu stát se náhradními rodiči?

Většina pěstounů hledala první informace u pracovníků OSPOD. Polovina se také informovala na internetu, často byl zmiňován portál Rodina.cz. Dvě rodiny se tyto informace a vůbec nápad pěstounské péče dozvěděly od známých, kteří již děti ve své péči měli. Dvě se nejprve obrátily na neziskové organizace, které našli přes internet.

Informace od pracovníků OSPOD byly ve většině případů považovány za uspokojivé, jedna pěstounka tento zdroj informací považovala za zmatený. Pouze dvě rodiny spokojeny nebyly, přístup se jim zdál odmítavý. Jedna rodina se dokonce setkala i s tím, že jim pracovníce pěstounskou péčí rozmlouvaly, hlavně z toho důvodu, že už

manželé mají vlastní děti. Toto jednání se jim zdálo značně neprofesionální. Dvě rodiny, ačkoli převážně spokojené, očekávaly, že dostanou kontakt na další odborníky, neziskové organizace a literaturu, což se však nestalo.

Rodiny kontaktující neziskové organizace byly velmi spokojeny, hlavně vstřícným přístupem, dostatkem informací a nabídkou případné další spolupráce. Tu obě rodiny pak v budoucnosti využily.

Z uvedeného je patrné, že pro získání prvních informací patří mezi nejvyhledávanější OSPOD, z části i pro to, že se u něj následně podávají žádosti o pěstounskou péči. Přístup jednotlivých pracovníků je však značně odlišný a závisí na konkrétní osobnosti.

2) Jak pěstouni hodnotí kvalitu a obsah přípravných kurzů na náhradní rodičovství?

Jednotná odpověď na tuto otázku je složitá. Před rokem 2002 ještě přípravné kurzy nebyly povinné a obecně se na ně moc nedbalo. Kurzem také neprocházejí pěstouni v příbuzenské pěstounské péči, pro ně je to dobrovolné. Někteří pěstouni tímto kurzem prošli už dříve při přijetí prvního dítěte.

Čtyři oslovené rodiny kurzem vůbec neprošly. Tři pěstounky si kurz velmi pochvalovaly, oceňovaly předávání zkušeností jiných pěstounů, jedné se líbila účast dospělé dívky, která pěstounskou péči prošla. Jedna pěstounka měla pocit, že všechny informace už ví, kurz jí nepřinesl nic nového. Domnívá se, že nejlépe ji stejně naučil život. Poslední rodina považuje výcvik za zdlouhavý, dle jejích slov se „přednášky navzájem nedoplňovaly, účastníci museli všechno popohánět dopředu“.

Všichni se však shodli na tom, že bylo nevhodné spojit přípravu pro pěstouny i adoptivní rodiče. Na jednu pěstounku působila negativně školitelka, která sama zatím žádné děti neměla.

3) Jaké obtížné situace v souvislosti se svěřenými dětmi pěstouni řeší?

Většina pěstounů uváděla na prvním místě psychickou deprivaci, která měla u mladších dětí za následek opoždění vývoje, u starších problémové chování. U mladších dětí se opoždění rychle podařilo alespoň do určité míry dohnat.

I když lhaní, zvýšená nepozornost či impulzivita se objevuje téměř u všech svěřených dětí, o vážnějších problémech v chování mluvily pouze dvě rodiny. U čtrnáctiletého chlapce se vyskytuje nepředvídatelnost, lhaní a přetvářka, plytkost vztahů ke členům rodiny. Pěstounka se hlavně bojí zhoršení chování v přicházející pubertě.

V rodině, která vychovává tříčlennou sourozeneckou skupinu, se jako nejvíce problémové jeví dvě dospívající dívky, u starší se objevila nadměrná vzdorovitost, hádky a útoky z domu. V 18 letech se rozhodla odejít za přítelem a žít na vlastní pěst. Pěstounka o ní momentálně nemá žádné zprávy. Druhá z dcer, nyní patnáctiletá, má podobné sklony ke vzdorovitosti. Zajímavé je, že nejstarší bratr obou dívek tyto problémy neměl, nyní žije v podnájmu a živí se jako automechanik.

Dvě rodiny uvedly jako problém nevhodné chování biologických rodičů. Dvě pěstounky naráží na neznalost a nepochopení mezi dalšími odborníky pracujícími s dětmi – učitelé, lékaři (pěstouni musí stále znova vysvětlovat, co je to pěstounská péče).

Další těžkosti se pak odvíjí od specifík přijatých dětí. Pouze jedno přijaté dítě trpí zdravotním postižením (slabozrakost), které je navíc doplněno poruchami pozornosti. Jedna rodina vidí jako problematické přijímání jejich romské dcerky do společnosti ve vzdělávacích zařízeních. Pěstounka – babička mluvila o problému navázání vztahu se svými vnučkami – problém byl na obou stranách s nevyrovnáním se se selháním vlastních rodičů dětí.

V mém vzorku se dětem v příbuzenské pěstounské péči daří lépe než v klasické a tyto děti a jejich pěstouni také řeší jiné problémy. Děti v klasické pěstounské péči jsou hodně poznamenány pobytem v ústavu a tedy psychickou deprivací. Ta se v mladším věku překonává lépe. Problémové chování se projevilo pouze u tří dětí, ale může to být dáno tím, že ostatní děti ještě nedospěly do puberty, kdy se patologické chování rozvíjí nejčastěji.

4) Jaké zdroje pěstouni využívají při řešení obtížných situací?

Většina rodin uvedla, že se problémy nejprve snaží vyřešit sami. Pěstouni z velkých rodin kladou důraz na pomoc starších sourozenců. Nábožensky založené rodiny vidí oporu ve své víře.

Někteří se pak obrátí na pracovníky OSPOD, někteří na neziskové organizace. Dvě rodiny zatím žádné služby nevyužily. Další dvě pouze specializované odborníky (psycholog, pedagogicko-psychologická poradna). Jedna rodina, která řeší nejvíce výchovných problémů, se pro pomoc obrátila jak na pracovníky OSPOD, tak neziskovou organizaci, dále na pedagogicko-psychologickou poradnu a středisko výchovné péče.

Z odpovědí mohu odvodit, že o nabídce služeb mají větší povědomí pěstouni v klasické péči, kteří jsou obvykle mladší a dokážou si nalézt informace na internetu. „Procesní a formální problémy“ řeší pěstouni spíše přes pracovníce OSPOD, psychologické a vzdělávací přes specializovaná pracoviště.

5) Jaké další služby a odbornou pomoc pěstounská rodina využívá /využila a jak je s nimi spokojena?

Z oslovených rodin dvě nevyžívají (a ani v minulosti) žádné služby neziskových organizací. První z nich jsou prarodiče, kteří mají v péči vnučku, se kterou nemají problémy. Kdyby nějaké nastaly, obrátily by se na pracovníci OSPOD. S internetem nepracují, veškeré informace o pěstounské péči získávají od této pracovníce. Sami říkají, že jim to tak naprosto vyhovuje.

Druhá rodina má v péči desetiletého syna, se kterým byla několikrát v pedagogicko-psychologické poradně. Jedná se o chlapce romského původu, teprve během našeho rozhovoru začali pěstouni uvažovat o tom, že by nebylo špatné navštívit nějakou přednášku zaměřenou na výchovu romských dětí. Informace o ní by hledaly u pracovníce OSPOD a na internetu.

Jedna pěstounka uvedla, že s manželem pravidelně navštěvují klub pěstounských rodin. Podle ní tam dostanou opravdu funkční a ověřené rady od ostatních pěstounů. K neziskovým organizacím je trochu skeptická. Volný čas nejraději tráví s rodinou, formální záležitosti by řešila se sociální pracovníci, psychologickou pomoc by si také hledala sama. Nabídka neziskových organizací pro ni není zajímavá.

Jedna pěstounka využívala některé služby v minulosti u dříve přijatých dětí (přednášky, aktivity pro rodiny, psycholog), nyní ne.

Jedna pěstounka navštěvuje pouze psychologa, kterého si sama vyhledala a se kterým řeší výchovu přijaté dcery. Zatím je to pro ni dostačující, další odborníky by si hledala také sama, informace si hledá na internetu a v literatuře. Má jedno vlastní dítě a jedno čtyřleté přijaté.

Čtyři rodiny jsou v současné (či nedávné) době uživateli služeb neziskových organizací. Dvě rodiny využívají dlouhodobou a intenzivní pomoc psychologa, kterou jim nabídla nezisková organizace. Jedna z nich se účastní i terapeutických pobytů pro rodiny a občas seminářů. Druhá navíc od neziskové organizace získala materiální pomoc, využívá programy společnosti Hyperaktivita o. s. a posílá děti na tábory pořádané organizací pracující s pěstouny.

Jedna rodina využila služby neziskové organizace pro zlepšení vztahu s problematickou biologickou rodinou.

Rodina s hendikepovaným synem si velmi pochvalovala programy k podpoře navázání vztahu se synem, kterých se zúčastnila těsně po přijetí dítěte. Dále využívá služby organizace pro nevidomé a také materiální pomoc pro nákup speciálních pomůcek pro syna.

Z mého vzorku tedy služby neziskových organizací využily čtyři rodiny, dvě z nich také finanční pomoc. Dvě rodiny o nabídce služeb moc velký přehled neměly. Zbylé se spíše klonily k názoru si odborníky vyhledávat sami. Co se týká vyhledávání informací o službách, odbornících či jiné pomoci, většina se domnívá, že by si uměla poradit, dvě rodiny by se obrátily pouze na pracovnice OSPOD, ostatní také na internet a známé.

Pokud rodiny využily služby nějaké organizace, byly vesměs spokojeny. Naopak ti, co je nevyužívají, jsou k nim spíše skeptičtí. Řekla bych, že je to dáno tím, že pěstounské rodiny – tedy jejich motivace, výchova apod. jsou různé a tedy i jejich představy o podpoře jsou různé. Jsou manželé, kteří se ujmou více dětí a pro ně je pomoc vítaná. Zatímco někteří přijmou jen jedno dítě, fungují spíše jako běžná rodina a případnou pomoc si hledají sami. Zvláštní skupinu tvoří rodiny mající dítě v příbuzenské péči. Často se jedná o prarodiče, kteří neovládají internet a v nabídce služeb se moc neorientují. Řeší také trochu jiné problémy. Ti pomoc neziskových organizací vesměs vítají, pokud jim je nabídnuta.

6) Jaká služba pěstounům konkrétně chybí a co by dále změnili?

Sedm z devíti dotazovaných pěstounek mělo představu o tom, co by se v systému služeb a podpory pro pěstouny dalo zlepšit, zbylé dvě neví a momentální nabídka jim připadá dostatečná.

Dvě pěstounky mluvily o lepším informování společnosti a hlavně odborníků pracujících s dětmi (lékaři, učitelé). Jedna z nich dokonce spolupracuje na vydání osvětové publikace pro odbornou veřejnost.

Objevily se dva názory na finanční oblast. Dávky jako takové se jedné pěstounce jeví dostatečné, jen by uvítala zvýhodněné půjčky. Další mluvila o větším zohlednění pěstounství v důchodovém zabezpečení. Rodina s hendikepovaným synem by zavedla jednorázové příspěvky na nákup speciálních pomůcek.

Rodiny s větším počtem dětí navrhovaly vytvoření startovacích bytů pro děti opouštějící péči. Domy na půl cesty se jim nelíbí, příliš to připomíná ústavní výchovu. Dále mluvily o podpoře přímo v rodinách (péče o děti odpoledne, psaní úkolů apod. – pěstounka se nemůže plně věnovat každému z nich), respitní péči, podpoře manželských vztahů, které jsou při větším počtu dětí značně zatěžovány.

Dvě rodiny by si přály, aby od pracovníků OSPOD dostaly kvalitnější informace a ve větším množství (např. seznam psychologů zaměřených na náhradní rodinnou péči, informace o nabídce neziskových organizací).

System pěstounské péče hodnotili všichni většinou spíše pozitivně, mělo by se jen zapracovat na rychlosti předání do péče a formálních problémech výchovy dětí (vydání cestovního pasu). Podle jedné pěstounky spíše problémy tkví v selhání jedinců.

4.4 Celkový závěr výzkumu

Odpovědi značně záležely na tom, jak každá rodina své pěstounství pojímá – zda má více či méně dětí, zda je příbuzenská či klasická. Z toho vyplývaly různé potřeby, odlišné požadavky na nabídku služeb i různé náměty na zlepšení.

Jen jedna rodina (prarodiče vychovávající vnučku) uvedla, že neřeší žádné výraznější obtíže. U ostatních se jednalo hlavně o výchovné problémy, deprivaci při převzetí dítěte, méně často problém s biologickou rodinou, problémy s vyřizováním formalit.

Většina rodin spolupracovala se sociální pracovníky OSPOD a měla s ní převážně dobré zkušenosti, pouze jedna se hned ze začátku setkala s negativním přístupem. Po přijetí dítěte do péče se ale vztah s jejich sociální pracovníky zlepšil.

Asi polovina rodin měla zkušenost se službami některé neziskové organizace. Ohlasy byly pozitivní. Zbylým rodinám současná nabídka služeb nevyhovovala, pěstouni dávali přednost tomu, najít si odbornou pomoc sami.

Sedm z devíti dotazovaných pěstounek mělo představu, co by se dalo v systému pěstounské péče zlepšit a jaké nové služby by přivítalo.

Shrnutí zkušeností s přípravou budoucích pěstounů bylo složité, protože téměř polovina z nich žádnou neprošla. Hodnocena byla spíše negativně, což jsem i trochu očekávala.

Pokusím se nyní odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, tedy jak jsou pěstouni z Prahy spokojeni s nabídkou služeb. Jako první reakci na tuto otázku bych uvedla, že

pokud o nějaké služby mají zájem, jsou vesměs spokojeni. Někteří by nabídku trochu rozšířili či poupravili, myslím, že by většina ocenila včasnější informování, hlavně ze strany pracovníků OSPOD. Jen jedna pěstounka mluvila o tom, že by v minulosti uvítala více pomoci přímo v rodině, ovšem to bylo už před pěti lety. Překvapilo mě, kolik dotázaných o nabízené služby nestojí. Přivítali by spíše kontakty na jednotlivé odborníky, ze kterých by si sami vybrali. Co bylo hodnoceno spíš negativně, byl přípravný kurz žadatelů o pěstounskou péči.

Na závěr bych se zmínila o projektu sdružení Rozum a Cit „Péče o ohrožené děti ve Středočeském kraji - Analýza potřeb a služeb“. V roce 2009 sdružení analyzovalo systém péče o ohrožené děti ve Středočeském kraji, jehož součástí byl i výzkum spokojenosti pěstounů s nabízenými službami, tedy to, co já jsem zkoumala v Praze. Proto nyní jejich závěry porovnám s těmi svými.

Obecně lze říci, že pracovníci sdružení dospěli ve svém šetření k velmi podobným výsledkům jak já. Pěstounští rodiče podle nich řeší nejvíce výchovné problémy a osamostatnění v dospělosti. Zkušenosti respondentů se službami neziskových organizací jsou dobré, někteří však spolupráci odmítají. Zpráva mluví o specifických potřebách rodičů, kteří mají dítě v pěstounské péči příbuzenské. Pěstouni mají o službách dostatek informací, jejich dostupnost je horší. To je samozřejmě dáno tím, že se jedná o celý kraj, který patří k těm větším. Náhradním rodičům nejvíce chybí asistence přímo v rodině, odborníci se zaměřením na náhradní rodinnou péči (např. psychologové) a respitní péče. Problém chybějící respitní péče je jedinou věcí, ve které se odpovědi obou výzkumů liší. Nedokážu však říci, co to způsobuje.

Sdružení v závěru zprávy navrhuje zavedení tří nových služeb – asistenci v rodinách a respitní péči, podporu psychohygieny rodičů a terapeutický program pro děti v náhradní péči.

5. Návrhy na zlepšení služeb v Praze

5.1 *Náměty na změnu systému a zavedení nových služeb*

V poslední kapitole se na základě poznatků zjištěných během šetření, studiem literatury a dalších zdrojů pokusím navrhnout některá doporučení, jak by mohl současný systém a nastavení služeb lépe fungovat.

Opatření, která navrhuji, bych rozdělila do tří skupin. První by se týkalo úpravy legislativy, druhé nabídky neziskových organizací a třetí náplně práce zaměstnanců OSPOD.

Pěstounské rodiny jsou značně různorodé a každá z nich potřebuje něco trochu jiného. Aby stát mohl adekvátně reagovat na tyto rozličné potřeby, bylo by potřeba rozlišit tyto jednotlivé „druhy“ pěstounské péče i legislativně. Podle toho by byli např. pěstouni zařazováni do různých přípravných kurzů a nabízena jim jiná následná pomoc.

Za prvé je potřeba oddělit klasickou pěstounskou péči od příbuzenské, především prarodičovské. U nich nevidím potřebu přípravného kurzu, ale naopak intenzivní podporu krátce po přijetí dítěte, aby si ujasnily svou novou roli, své možnosti, měla by jim být nabídnuta psychologická pomoc. Dále by v průběhu času měli mít povinnost se zúčastnit několika vzdělávacích seminářů zaměřených na zvládání výchovných problémů, a to podle věku jejich dětí. Jistě to bude znamenat, že pro některé z nich to bude zbytečné, ale vzdělávání vidím jako nejlepší prevenci pozdějších problémů. Intenzivní podporu po přijetí dítěte může zajišťovat sociální pracovnice OSPOD, ovšem musela by na rodinu mít dostatek času, proto touto činností může pověřit nějakou neziskovou organizaci, se kterou by byla v úzké spolupráci. Jednalo by se o pracovníka, který by s rodinou spolupracoval po celou dobu výchovy dítěte, zpočátku velmi intenzivně, poté jen formou pravidelných návštěv v delších časových intervalech přizpůsobených potřebám rodiny. Tento pracovník by rodině doporučoval další služby.

Nyní se zaměřím na rodiny poskytující klasickou pěstounskou péči. Manželé či jednotlivci, kteří chtějí přijmout dítě do své péče, by měli projít důkladnou přípravou. Ta by měla být oddělena od příprav budoucích adoptivních rodičů. V přípravných kurzech by mělo být dále zohledněno, zda pěstouni mají už nějaké zkušenosti s výchovou dětí. V přípravě by neměla chybět diskuze účastníků zaměřená na jejich motivaci, probrání rizikových okamžiků a problémových situací při výchově svěřeného dítěte, beseda s pěstouny, kteří již v péči dítěte mají, budoucím pěstounům by měly být

představeny podpůrné služby, které budou moci v budoucnosti využít a předány kontakty na odborníky. Měla by existovat možnost přípravné kurzy kontrolovat.

Následné služby pro rodiny s dětmi v klasické pěstounské péči i jejich povinnosti by záležely na počtu dětí, které rodina vychovává. Pokud by chtěla vychovávat více jak tři, měla by být ochotna intenzivněji spolupracovat. Základem podpory by byl klíčový sociální pracovník, jehož práci jsem popisovala v teoretické části. Mohl by být přímo speciálním zaměstnancem OSPOD nebo neziskové organizace. Byl by to styčný odborník pro řešení všech problémů rodiny a odkazoval by ji na další odborníky. Tato služba by byla dobrovolná pro rodiny s méně než čtyřmi dětmi. Všechny rodiny by měly mít povinnost se průběžně vzdělávat. Přednášky a semináře by organizoval OSPOD nebo neziskové organizace.

Jak jsem zjistila v teoretické části i z výzkumu, nabídka neziskových organizací je poměrně pestrá, přesto navrhuji zavedení některých nových služeb.

Za prvé by to bylo zřízení rodinných asistentů, ať už dobrovolníků či zaměstnanců neziskových organizací. Byli by určeni pro pomoc vícečetným rodinám, hlavně s přípravou dětí do školy, odváděním na kroužky apod.

Respitní péči pěstouni zatím moc nevyžadují, ale je to spíš proto, že v České republice není moc rozšířená. V zahraničí je to poměrně běžná služba a věřím, že by si na ni pěstouni u nás rychle zvykli.

Dále bych zavedla sebezkušenostní a zážitkové skupiny pro dospívající.

Poslední službou, kterou by mohly provozovat také neziskové organizace, je péče o děti odcházející z pěstounské rodiny. Byla by oporou hlavně pro velké rodiny, které nemohou finančně a bytově zaopatřit všechny své děti a také pro pěstouny prarodiče, kteří mají málo peněz nebo se o děti po dovršení osmnácti let nechtějí nebo nemohou starat (např. ze zdravotních důvodů). Jednalo by se o nabídku startovacích bytů, domů na půl cesty a dalšího sociálního poradenství.

Výzkum potvrdil, že pracovníce OSPOD jsou pro rodiče pěstouny důležitou a často i první osobou, na kterou se obrací v případě problémů. Respondenti by si od nich přáli jen více kontaktů na další odborníky. Zlepšení jejich práce bych tedy viděla ve dvou věcech. Za prvé by měly absolvovat průběžná školení, a to v oblasti psychologie, nových trendů v náhradní rodinné péči, nabídky neziskových organizací v daném obvodu atd. Aby měly dostatek času na vzdělávání a přímou práci s klienty, měl by být navýšen jejich počet. Měla by být také vytvořena spolupráce s odborníky, na které mohou odkazovat rodiče.

5.2 Reakce státu na nabídku služeb nejen v Praze

V souvislosti s nevyhovující péčí o ohrožené děti byl v České republice vytvořen Národní akční plán (NAP) s názvem Transformace systému péče o ohrožené děti. Hlavní prioritou je snížení počtu dětí v ústavní péči, zlepšení podpory a práce s biologickou rodinou, a to pomocí terénní a ambulantní práce. Důležitým prvkem transformace je sjednocení systému, který je doteď roztržštěn do gesce mnoha resortů (Ministerstvo práce a sociálních věcí, školství, zdravotnictví, vnitra atd.). Jaké dopady to bude mít na pěstouny? Realizátoři mluví o zlepšení odborné přípravy pěstounů a služby doprovázení, optimalizaci výběru a přípravy žadatelů, posílení finančního zajištění. Sám Petr Nečas jako bývalý Ministr práce a sociálních věcí potvrdil, že se počítá s výraznou finanční podporou pěstounů (Slovo ministra, web MPSV).

Reforma má stavět na rozvinutí a posílení současných kapacit, jak pěstounů, tak i sítě odborníků a služeb. Do konce roku 2010 by mělo dojít ke sjednocení obsahu příprav a nastavení kontroly. Tou dobou by také měla být vypracována metodika zajištění kontaktu dítěte s biologickou rodinou. O rok později by měl být hotov systém celoživotního vzdělávání náhradních rodičů. Změna se má týkat i materiální a finanční podpory pro děti odcházející z náhradní péče, kterou budou mít na starosti obce. (NAP k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011, web MPSV). Dále můžeme očekávat zvýšení počtu pracovníků OSPOD a přesunutí těžiště jejich práce do terénu. Důraz by měl být kladen na multidisciplinární spolupráci. Očekává se, že transformace bude trvat zhruba 10 let. (Návrh opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti – základní principy, web MPSV).

Podívejme se nyní, jak k systému náhradní rodinné péče přistupuje Pražský Magistrát. Ten v červnu roku 2009 vytvořil Koncepti péče o ohrožené děti na území hl. m. Prahy, jak součást strategické koncepce pro roky 2009 – 2015. Můžeme se tam sice velmi obecně dočíst o podpoře náhradních rodin, konkrétně už však mluví pouze o zvyšování kapacit dětských domovů. Tento postup se mi zdá značně neprofesionální. V té době už byl znám plán výše zmíněné Transformace a nerozumím tomu, proč ho Magistrát do své koncepce nezpracoval.

Zdá se, že se v oblasti péče o ohrožené děti a rodiny začalo něco dít. Proces transformace ještě nějakou dobu potrvá a určitě narazí na celou řadu nečekaných problémů, ale věřím, že se podaří je nějakým způsobem vyřešit a že transformace přispěje ke zlepšení péče o ohrožené děti.

Závěr

Moje bakalářská práce měla za úkol zhodnotit služby, které jsou nabízeny pěstounům v Praze. Nejprve jsem na základě studia literatury zjišťovala, jaké problémy rodiny mohou řešit a zda mají nějaké specifické potřeby. Zjistila jsem, že u přijatých dětí je častým problémem citová deprivace, kterou většinou způsobil dlouhý pobyt v ústavním zařízení v raném věku. Její následky je možné zmírnit, a to především pomocí navázání zdravého vztahu mezi rodiči a dítětem. Tento vztah by měl být tolerantní, důvěrný, přijímající, ale na druhou stranu také dávající hranice. Dále je potřeba věnovat speciální pozornost budování identity dítěte, hlavně v období dospívání.

Také pěstouni jsou v jiné situaci, než když vychovávají vlastní děti, právě tím, že mají jiné starosti. Proto je důležité jim poskytnout podporu při zvládnání obtíží a služby, které jim tyto obtíže pomohou vyřešit. Je také potřeba, aby na své náhradní rodičovství byli náležitě připraveni. To by měly zajistit přípravné kurzy, které má na starosti krajský úřad, v případě Prahy magistrát. Při nabídce služeb jsou opomíjenou cílovou skupinou dospívající mladí lidé, kteří svou náhradní rodinu opouští. Ne každá jim totiž může nabídnout prostředky a podporu při jejich nástupu do samostatného života. Klíčové je, aby uspěli na trhu práce, ovšem potýkají se se znevýhodněním, protože mají často horší vzdělání a takové povahové vlastnosti (jako impulzivita, nestálost, nevytrvalost), které jim při hledání zaměstnání nepomohou.

V další kapitole jsem se zabývala tím, jak na tyto potřeby reaguje nabídka služeb v Praze. Už na začátku jsem narazila na problematický bod. Příprava pěstounů není sjednocena, její náplň záleží na organizaci, která ji poskytuje. Také není oddělena příprava adoptivních rodičů a pěstounů, ačkoli každý z nich řeší jiné problémy. Přitom příprava je důležitým kritériem toho, zda bude pěstounská péče úspěšná. Při ní by si pěstouni měli uvědomit, co všechno obnáší výchova přijatého dítěte a zda na to mají dost sil a trpělivosti.

Co se týká služeb pro již fungující pěstounské rodiny, zjistila jsem, že nabídka je docela pestrá. Na území Prahy fungují tři organizace zaměřené přímo na pěstounské rodiny, které stále přicházejí s novými programy. Problém bych viděla spíš v kapacitě některých programů a absenci některých služeb, například respitní péči.

Nezastupitelnou roli hrají i státní instituce, především orgán sociálně právní ochrany dětí při městských úřadech.

V praktické části bakalářské práce jsem se věnovala zjišťování spokojenosti samotných pěstounů se službami nabízenými v Praze. Rozhodla jsem se pro kvalitativní výzkum formou polostrukturovaného rozhovoru. Ten byl proveden s devíti pěstounkami. Výsledky jsem zpracovávala jako odpovědi na dílčí výzkumné otázky. Z mého šetření jsem se dozvěděla, že nejvíce se pěstouni potýkají s následky psychické deprivace a výchovnými problémy. Dále řeší problematický kontakt s biologickou rodinou a nepochopení okolí. Se svými problémy se většinou obrací na pracovnice OSPOD. Část si pak hledá odborníky sama, část využívá služeb neziskových organizací, se kterými je spokojena. Většina dotazovaných měla představu o tom, jaké služby by dále uvítala. Jednalo se o pomoc přímo v rodinách, získání více informací a kontaktů na další odborníky, a to hlavně od pracovnic OSPOD.

Při navrhování vlastních opatření vycházím z toho, že by pěstounské rodiny měly být „rozděleny“ do několika skupin, podle své povahy, počtu dětí atd. Obecně by pak rodiny měly mít více povinností se účastnit spolupráce s odborníky. Při rozvoji služeb je potřeba se zaměřit na respitní péči, pomoc přímo v rodinách a podporu dětí odcházejících z péče.

V České republice v současné době běží projekt Transformace systému péče o ohrožené děti. Jedním z jeho cílů je také rozvoj a podpora pěstounské péče. Je tedy naděje, že mnou uvedené návrhy budou v nějaké podobě realizovány. Proces transformace však bude ještě nějakou dobu trvat a výsledky budou vidět až za dlouho.

Zdroje

Literatura

FRANTÍKOVÁ, Jana. *Dospívající dítě v náhradní rodině*. Praha : Rozum a Cit, 2008. 40 s.

GABRIEL, Zbyněk. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha : Grada Publishing, 2008. 144 s

HAŠTO, Jozef. *Vztahová väzba*. 1. vyd. Trenčín : Vydavateľstvo F, 2005. 300 s.

HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

KOLUCHOVÁ, Jarmila; DUNOVSKÝ, Jiří; RADVANOVÁ, Senta. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. Praha : SRN, 1980.

KOLUCHOVÁ, Jarmila. *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha : MPSV, 1992. 140 s.

KOVAŘIK, J. a kol. 2004. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portal

LANGMEIER, Josef; MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 3. vyd. Praha : Avicenum, 1974.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče*. Praha : Portál, 1999.

MIOVSKY, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing

STRAUSS, A., CORBINOVA, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert

SURYNEK, A., KOMÁRKOVÁ, R., KAŠPAROVÁ, E.: *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press, 2001. 160 s.

VYMĚTAL, Jan. *Úzkost a strach u dětí*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. 4. Význam dětství pro formování osobnosti.

Petr Pöthe: Konference Respekt k dítěti, 25. 6. 2010

Zákony

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 117/1995 Sb., o statní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
(Zákon o SPOD)

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Internetové stránky

Česká arteterapeutická společnost [online]. 2005 [cit. 2010-06-14]. Arteterapie v České republice. Dostupné z WWW: <<http://www.arteterapie.cz/>>.

Child Welfare Information Gateway [online]. 2006 [cit. 2010-06-19]. Child Welfare Caseworker Visits with Children and Parents. Dostupné z WWW: <<http://www.ncsl.org/print/cyf/caseworkervisits.pdf>>

Informační centrum OSN v Praze : Dokumenty OSN [online]. 1.0. 1959 [cit. 2010-06-26]. Úmluva o právech dítěte. Dostupné z WWW: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/deklarace-prav-ditete.pdf>, str. 1

Informační středisko Mikuláš o. p. s. [online]. - [cit. 2010-06-20]. Dostupné z WWW: <www.mikulasops.cz>.

Institut náhradní rodinné péče : Natama, o. s. [online]. - [cit. 2010-06-26]. Dostupné z WWW: <www.natama.cz>.

Magistrát hl. m. Prahy [online]. 2009 [cit. 2010-06-22]. Koncepce péče o ohrožené děti na území hlavního města Prahy. Dostupné z WWW: <http://skoly.praha-mesto.cz/files/=66429/Koncepce+p%C3%A9%C4%8De+o+ohro%C5%BEen%C3%A9+d%C4%9Bti.pdf>.

MPSV [online]. - [cit. 2010-06-24]. Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7710/Narodni_akcni_plan.pdf>.

MPSV [online]. - [cit. 2010-06-23]. Transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7308/Transformace.pdf>>.

MPSV, 2008a. Dávky pěstounské péče [online][cit.28.6.2008] Dostupné na: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/pestounska_pece>

NEČAS, Petr. MPSV [online]. 14.7.2009 [cit. 2010-06-22]. Slovo ministra. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/7307>>.

PAVLÍKOVÁ, Eva Raná péče - možnost interdisciplinární vývojové pomoci dětem v NRP. In *Dítě v systému náhradní péče*, [online]. Brno : Sdružení pěstounských rodin, 2010 [cit. 2010-06-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.muni.cz/research/publications/876140/>>.

PUKANCOVÁ, Danka; HUDEKOVÁ, Sndrea Příprava na náhradní rodinnou starostlivost' a sprevádzanie náhradných rodín na Slovensku. In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče : Sborník z IX. celostátního semináře NRP* [online]. Brno : Triada, 2009 [cit. 2010-06-19]. Dostupné z WWW: <http://www.triada-centrum.cz/celostatni-seminar/9/Sbornik_IX.pdf>.

ROLLER WHITE, Catherine, et al. Depression Among Alumni of Foster Care : Decreasing Rates Through Improvement of Experiences in Care. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders* [online]. 2009, 17, 1, [cit. 2010-07-01]. Dostupný z WWW: <<http://ebx.sagepub.com/content/17/1/38.full.pdf+html>>.

ROTREKLOVÁ, Eva; HOFROVÁ, Veronika Odborná příprava na přijetí dítěte do rodiny. In *Odborná příprava budoucích pěstounů a osvojitelů* [online]. Brno : Triada, 2009 [cit. 2010-06-24]. Dostupné z WWW: http://www.triada-centrum.cz/nrp/Odborna_priprava.pdf

Rozum a Cit, o. s. [online]. - [cit. 2010-06-14]. Dostupné z WWW: <rozumacit.cz>.

SHANTI, George, et al. Foster Care Beyond the Crossroads : Lessons from an International Comparative Analysis. *Childhood* [online]. 2003, 10, 3, [cit. 2010-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://chd.sagepub.com/content/10/3/343.full.pdf+html>>.

SPIN : Nestátní nezisková organizace pro rozvoj metody videotrénink interakcí v České republice [online]. 2000-2008 [cit. 2010-06-19]. O metodě VTI. Dostupné z WWW: <<http://www.spin-vti.cz/metod.html>>.

Středisko náhradní rodinné péče [online]. - [cit. 2010-06-21]. Dostupné z WWW: <nahradnirodina.cz>.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Otázky pokládané pěstounům

Příloha č. 2: Základní charakteristika respondentů

Příloha č. 3: Adresář organizací zaměřených na podporu pěstounů v Praze

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Otázky pokládané pěstounům

Otázky rozhovoru:

Kolik máte dětí svěřených do pěstounské péče?

Kolik jim je let?

V kolika letech jste je dostaly do péče?

Máte ještě jiné děti – vlastní nebo v jiné formě NRP?

Mají vaše děti nějaké specifické potřeby?

1. období před přijetím dítěte

Kam jste se obrátili poprvé pro informace o PP?

- Byly dostatečné?

Jaká instituce zajišťovala Vaši přípravu?

- Jak ji zpětně hodnotíte?
- Co Vám bylo přínosem?
- Co Vám chybělo?

2. Období po přijetí dítěte do rodiny

S jakými obtížnými situacemi souvisejícími s výchovou svěřených dětí se setkáváte?

Na koho se obracíte pro pomoc s jejich řešením?

Jakým způsobem vám v tom pomohli organizace podporující pěstouny?

Využíváte / využívali jste v minulosti nějaké další služby?

- Které? Jak často?
- Jaké konkrétní aktivity používáte?
 - Poradenství
 - Školení, Výcviky
 - aktivity pro děti, aktivity pro rodiče
 - setkávání s ostatními náhradními rodinami
 - osobní asistence
 - podpora rodin v zátěžových situacích
 - psychologická pomoc
 - materiální a finanční pomoc

- zdravotní služby
 - Jak s ní jste spokojeni?
 - Co byste změnili?
 - Jaké další aktivity byste přivítali?

Znáte nějaké další organizace?

Obracíte se někdy na státní instituce – obecní úřad – OSPOD?

Víte kde hledat informace o dalších službách?

Je ještě nějaká jiná oblast, která vás v souvislosti s náhradní rodinnou péčí napadá, a přivítali byste v ní pomoc odborníka?

Příloha č. 2: Základní charakteristika respondentů

R1

- Jedno dítě v PP, dnes 4 roky, přijetí ve 3 letech
- Jedno vlastní dítě, dnes 7 let
- Pěstouni absolvovali přípravný kurz

R2

- Jedno dítě v PP, přijato v 8 letech, dnes 14 let
- 3 biologické děti
- dříve další dvě děti v PP
- přijaté dítě trpí LMD, nízká odolnost proti zátěži
- pěstounka přípravný kurz neabsolvovala, v minulosti, když žádala o první dítě, nebyly povinné

R3

- dvě dívky (13,5 let a 11 let) jsou adoptované
- 10ti letý Romský chlapec je v pěstounské péči od 6ti let
- Přípravný kurz pěstouni absolvovali

R4

- 4 vlastní děti (chlapec 17 let, dívky 13 let, 12 let a 3 roky)
- chlapec (11 let) v pěstounské péči 3 roky
- Přijatý chlapec je těžce slabozraký, předčasně se narodil a má neurologické problémy, tykající se především udržení pozornosti
- Pěstouni neabsolvovali přípravný kurz

R5

- 3 děti vlastní (chlapec 21 let, dcera 18 let, dcera 15 let)
- 2 děti v pěstounské péči, sourozenci (dívka 7 let, chlapec 4 roky), 3 roky v PP
- Pěstouni kurz absolvovali

R6

- celkem 8 dětí
- 3 děti vlastní
- 5 dětí v pěstounské péči ve věku 10 let, 14 let, 15 let, 19 let a 21 let. Jedná se o dvě sourozenecké skupiny, v první skupině je chlapec a dívka, ve druhé dvě dívky a chlapec. U dětí se vyskytovala hyperaktivita a poruchy učení
- Pěstouni kurz neabsolvovali

R7

- pěstounka má 3 roky v péči 2 vnučky – 14 a 17 let
- starší vnučka má cukrovku
- pěstounka přípravný kurz neabsolvovala

R8

- dvě vlastní děti – chlapci, 10 a 13 let
- v pěstounské péči dívka (romského etnika) – 8 let, svěřena ve 4
- pěstouni přípravný kurz absolvovali

R9

- manželé mají do péče svěřenou vnučku – od 9 let, dnes 14 let
- pěstouni přípravný kurz neabsolvovali

Příloha č. 3: Adresář organizací zaměřených na podporu pěstounů v Praze

Asociace náhradních rodin České republiky

Adresa: Klimentská 1246/1, 110 00 Praha 1 – Nové Město

Telefon: +420 226 222 055

E-mail: info@anrcr.cz

Web: www.anrcr.cz

Středisko náhradní rodinné péče - Praha

Adresa: Jelení 91, 118 00 Praha 1

Tel/fax: 233 355 309

E-mail: info@nahradnirodina.cz

Web: www.nahradnirodina.cz

Natama – Institut náhradní rodinné péče - Praha

Adresa: Orlická 9, PRAHA 3 130 00

Telefon: +420 222 733 307

E-mail: info@natama.cz

Web: www.natama.cz

FOD – Fond ohrožených dětí - Praha

Adresa: Na Poříčí 6, 110 00, Praha 1

Telefon: +420 224 221 137

+420 224 236 655

E-mail: fod@fod.cz

Web: www.fod.cz

Rozum a Cit

Adresa: Jablonského 639/4, 170 00 Praha 7

Kontaktní

adresa: Na Výsluní 2271, 251 01 Říčany

Telefon: 733 102 901

E-mail: rozumacit@rozumacit.cz

Web: www.rozumacit.cz

Dětské centrum Paprsek – Praha

Adresa: Bílinská 517, 190 00 Praha 9 - Prosek

E-mail: petra.belohlavkova@dcpaprsek.org

Web: www.dcpaprsek.org